

NEMZETI KÖZSZOLGÁLATI EGYETEM
VÉDELMI-BIZTONSÁGI SZABÁLYOZÁSI ÉS KORMÁNYZÁSTANI
KUTATÓMŰHELY

VÉDELMI-BIZTONSÁGI SZABÁLYOZÁSI ÉS
KORMÁNYZÁSTANI MŰHELYTANULMÁNYOK
2022/31.

SPITZER JENŐ – VIKMAN LÁSZLÓ
A honvédelmi szabályozás egyes lehetséges külföldi mintáinak
áttekintése

Rólunk

A műhelytanulmány (working paper) műfaja lehetőséget biztosít arra, hogy a még vállaltan nem teljesen kész munkák szélesebb körben elérhetővé váljanak. Ezzel egyrészt gyorsabban juthatnak el a kutatási részeredmények a szakértői közönséghez, másrészt a közzététel a végleges tanulmány ismertségét is növelheti, végül a megjelenés egyfajta védettséget is jelent, és bizonyítékot, hogy a később publikálandó szövegben szereplő gondolatokat a working paper közzétételekor a szerző már megfogalmazta.

A Védelmi-biztonsági Szabályozási és Kormányzástani Műhelytanulmányok célja, hogy a Nemzeti Közzolgálati Egyetem Védelmi-biztonsági Szabályozási és Kormányzástani Kutatóműhely küldetéséhez kapcsolódó területek kutatási eredményeit a formális publikációt megelőzően biztosítsa, segítve a láthatóságot, a friss kutatási eredmények gyors közzétételét, megosztását és a tudományos vitát.

A beküldéssel a szerzők vállalják, hogy a mű megírásakor az akadémiai őszinteség szabályai és a tudományosság általánosan elfogadott mércéje szerint jártak el. A sorozatban való megjelenésnek nem feltétele a szakmai lektorálás.

A műfaji jellegből adódóan a leadott szövegekre vonatkozó terjedelmi korlát és egységes megjelenési forma nincs, a szerzőtől várjuk az absztraktot és a megjelentetni kívánt művet oldalszámozással, egységes hivatkozásokkal.

A szerző a beküldéssel hozzájárul, hogy a művét korlátlan ideig a sorozatban elérhetővé tegyék, továbbá vállalja, hogy a working paper alapján megírt végleges szöveg megjelenési helyéről a szerkesztőséget legkésőbb a megjelenéssel egy időben értesíti.

A kiadvány ötletét az MTA Jogtudományi Intézet Law Working Papers sorozatának sikeréből merítettük.

Védelmi-biztonsági Szabályozási és Kormányzástani Műhelytanulmányok 2022/31.

Szerző(k):

*Dr. Spitzer Jenő főhadnagy, Magyar Honvédség
Dr. Vikman László százados, Magyar Honvédség*

Szerkesztő:

Dr. Kádár Pál PhD dandártábornok

Kiadja

*Nemzeti Közszerológati Egyetem
Védelmi-Biztonsági Szabályozási és Kormányzástani Kutatóműhely*

Kiadó képviselője

Dr. Kádár Pál PhD dandártábornok

A kézirat lezárva: 2022. október 20.

ISSN 2786-2283

Elérhetőség:

*Nemzeti Közszerológati Egyetem
Védelmi-Biztonsági Szabályozási és Kormányzástani Kutatóműhely
1441 Budapest, Pf.: 60
Cím: 1083 Bp., Ludovika tér 2.
Központi szám: 36 (1) 432-9000*

A HONVÉDELMI SZABÁLYOZÁS EGYES LEHETSÉGES KÜLFÖLDI MINTÁINAK ÁTTEKINTÉSE¹

Hazánk védelmi-biztonsági szabályozása fontos, történelminek nevezhető mérföldkő előtt áll, amikor is 2022. november 1-én hosszas előkészítést - de jelentős részben az ukrán-orosz konfliktus miatt rövidebb felkészülést - követően hatályba lépnek az Alaptörvény már elfogadott módosításai (ezek közül is kiemelve a kilencediket), a védelmi és biztonsági tevékenységek összehangolásáról szóló 2021. évi XCIII. törvény (a továbbiakban: Vbő) és végül a honvédelemről és a Magyar Honvédségről szóló 2021. évi CXL. törvény (a továbbiakban: Hvt.), amely már nem tartalmazza a különleges jogrendben alkalmazható intézkedések részletes szabályozását.

Ezzel tehát egy több éves átfogó védelmi-biztonsági szabályozási előkészítő és kodifikáció folyamat nagyon fontos állomásához érkezik Magyarország, és a modell-váltás prognosztizálhatóan még évekig tartó finomhangolást, részletszabályok megalkotását, és az új rendszer működtetésével szerzett tapasztalatok beépítését követeli majd meg az érintett ágazatok döntéselőkészítő szakembereitől és döntéshozóitól. Ahogy ezt a folyamatot belülről látó, és jelentős részben irányító Kádár Pál írásában olvashatjuk: „Nagyon valószínű, hogy a 20 évvel ezelőtti személyes tapasztalatokra történő visszautalás, az „így szoktuk” vagy az „eddig is jó volt ez így” megközelítés nem lesz elég. Mindannyiunknak tudomásul kell vennie, hogy a világ felgyorsult, megváltozott. Egy megváltozott környezetben a válaszaink sem lehetnek azonosak a korábbiakkal. Ha azonosak, akkor nagy valószínűséggel helytelenek. Előre kell gondolkodnunk, a szabályozás eszközével élve meg kell előznünk a válsághelyzetek bekövetkezését, vagy ha már bekövetkeznek, a teljes államszervezetben el kell kerülnünk azok kezelhetetlenségét.”²

Ha a két új törvény indoklásait kereső szemmel olvassuk fontos utalásokat találunk, amelyekből a következő időszakra, annak feladataira vonatkozóan is formálhatunk következtetéseket. A Vbő. indoklása szerint: „E törvénnyel a jogalkotó az eddigi ágazati működést kiegészíti az összkormányzati koordináció és az ágazati elhatárolást felváltó hatékony együttműködés kereteivel, kiemelt területté téve a társadalom felkészültségének és biztonság tudatosságának erősítését, továbbá a normál jogrendi válságkezelés és a különleges jogrendi szabályozás hatékonyabbá tételét. Az Alaptörvény kilencedik módosítása és jelen törvény egy védelmi és biztonsági reform alapját teszi le, melyre az elkövetkezendő években felépíthető lesz a technológia és a biztonsági környezet prognosztizálható változásaiból adódóan az egyes ágazatok összehangolt fejlesztése is. Ehhez jelen törvény egyszerre épít a hazai történelmi előzményekre, az elmúlt évek szabályozási és válságkezelési tapasztalataira, a transzatlanti térségben egyre jellemzőbb átfogó nemzetbiztonsági megközelítésre, a NATO nemzeti ellenálló képesség fejlesztését célzó törekvéseire, valamint e témakörök hazai és külföldi tudományos elemzéseire. Jelen törvény célja tehát az átfogó megközelítés

¹ A mű a TKP2021-NVA-16 számú projekt keretében, a Nemzeti Kutatás Fejlesztési és Innovációs Alapból biztosított támogatással, a Tématerületi Kiválósági Program 2021 pályázati program finanszírozásában valósult meg a Nemzeti Közszolgálati Egyetemen.

² Kádár Pál: Gondolatok a védelmi-biztonsági szabályozás reformjának egyes kérdéseiről, *Honvédségi Szemle*, 2022/1. szám, 3-19. o. <https://kiadvany.magyarhonvedseg.hu/index.php/honvszemle/article/view/672/662>

meghonosítása és megalapozása Magyarország védelme és a nemzet biztonságának szavatolása terén, amivel az ágazati sajátosságokat érintetlenül hagyva, az ágazati irányítás rendszerét továbbra is fenntartva, de a válságkezelésre való felkészülés és a válsághelyzeti működés koordináltságát fokozva, a válságkezelési szabályozást korszerűsítve, valamint a nem állami szereplők felkészültségét és biztonság tudatosságát fokozva kívánja a jogalkotó megerősíteni hazánk és nemzetünk biztonságát. A hatékony válságkezelés elengedhetetlen feltétele a jellemzően rövid idő alatt megváltozott körülményekhez való gyors alkalmazkodási képesség megléte is.”

A Vbö. elfogadását követően katonás gyorsasággal kidolgozott új Hvt. indokolása a fentiekre így reflektál: „a Javaslat így a Hvt3. fenttartható elemeit emeli át a kor elvárásaihoz, követelményeihez történő igazítással, illetve az Alaptörvény kilencedik módosítását szem előtt tartva a különleges jogrendi szabályokat pontosítja, béke időszaki feladatokként meghatározva egyes korábbi különleges jogrendi feladatokat. A megváltozott biztonságpolitikai környezet következtében különösen a Honvédség feladatrendszerét érintő részben jelennek meg új szabályok, amelyek közös jellegzetessége a döntés időbeliségének elvárása. Az időben történő reagálás követelményének megfelelés igénye a Javaslat új szabályaiban visszatérő jelleggel kimutatható, visszahatva az irányítási jogkörök szabályozására is. Mindezekre tekintettel a Javaslat célja a védelmi és biztonsági intézményrendszer reformjához igazodva megújítani a honvédelmi intézményrendszer egészét...”

1. JOGALKOTÓI FELADATOK EGY ÚJ ÉVSZÁZAD ZSÚFOLT FENYEGETETTSÉGI KÖRNYEZETÉBEN

A védelmi szabályozásokkal szembeni kihívások a 21. század elején nyilván nem csak a magyar jogrend alapvető szabályozóinak kereteit feszítik. Az egyes államok polgári jogfejlődése, és jellemzően még a hidegháború alatt kialakult szabályozási rendje a 21. század kihívásai viharos gyorsasággal érkező új kihívásaira nem minden esetben álltak készen megfelelő válaszokkal. A 2001. szeptember 11-i és más katasztrofális mértékű terrortámadások, az ezt követő nemzetközi jogi kereteket is időnként próbára tevő intervenciókban való részvétel, az arab tavasztól induló és a szíriai állam összeomlásán át az Iszlám Állam felemelkedésében kulmináló migrációs világválság csak felvezetésnek bizonyult³. Az ezt követő és globális ellátási zavarokat

³ Lásd: Spitzer Jenő: Önvédelem versus terrorizmus: Az erőszak tilalma és az önvédelem joga a nemzetközi jogban, különös tekintettel az Iszlám Állam elleni nemzetközi fellépés lehetőségeire, Budapest, Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság, 2019;

Farkas Ádám – Sulyok Gábor: Az ENSZ Biztonsági Tanácsának lehetőségei és szerepe a terrorizmus elleni küzdelem és a hibrid konfliktusok kezelése terén, In: Farkas Ádám – Végh Károly (szerk.) Új típusú hadviselés a 21. század második évtizedében és azon túl. Intézményi és jogi kihívások, Budapest, Zrínyi Kiadó, 2020, 26–45. o.;

Hautzinger Zoltán: A migráció dinamikája és társadalmi hatásai, In: Gaál Gyula – Hautzinger Zoltán (szerk.): A XXI. század biztonsági kihívásai, Pécs, Magyar Hadtudományi Társaság Határőr Szakosztály Pécsi Szakcsoport, 2018, 297–300. o.; Farkas Ádám – Resperger István: Az úgynevezett „hibrid hadviselés” kihívásainak kezelése és a nemzetközi jog mai korlátai, In: Farkas Ádám – Végh Károly (szerk.) Új típusú hadviselés a 21. század második évtizedében és azon túl. Intézményi és jogi kihívások, Budapest, Zrínyi Kiadó, 2020, 132–149. o.; Schmitt, Michael N.: Tallinn Manual 2.0 on the International Law Applicable to Cyber Operations, Cambridge University Press, 2017; Kelemen Roland – Németh Richárd: A kibertér fogalmának és jellemzőinek multidiszciplináris megközelítése, In: Farkas Ádám (szerk.): Védelmi alkotmányosság az új típusú biztonsági kihívások erőterében, Budapest, Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság, 2018, 147–169. o.; Kelemen Roland – Farkas Ádám: To the Margin of the Theory of a New Type of Warfare: Examining Certain Aspects of Cyber Warfare, In: Szabó Marcel – Gyeney Laura – Lános Petra Lea (szerk.): Hungarian Yearbook of International law

is okozó koronavírus-járvány, az orosz birodalmi gondolat újbóli manifesztálódása az ész kibertámadásoktól a grúziai villámháborún át, az ukrán-orosz konfliktus teljes idővonala, a haditechnika minőségi generációváltása, új és diszruptív eszközök (mesterséges intelligencia, autonóm fegyverek, dróntechnológia) és új hadviselési domainek jelentőségének felemelkedése (kibertér, űr) mind azt hozzák magukkal, hogy ezeknek a biztonsági-védelmi rezsimeknek is fejlődnie kell. Adekvát, jogállami és hatékony válaszokkal kell előállnia azoknak az államoknak, amelyek érdemi válaszokat, sőt lehetőség szerint előrelátó megelőző tevékenységet kívánnak végezni. Farkas Ádám gondolatait idézve: „A korszerűtlen, inkonzisztens és nem megfelelően érvényesített szabályozás ugyanis potenciális lehetőséggé teszi a) az állam megfelelő reagálóképességének gyengülését vagy akár hiányát is az egyes, új fajta vagy összetettebb fenyegetések és krízisek viszonylatában, b) kiszámíthatatlanná vagy legalábbis bizonytalaná teheti az állam válaszait a különféle eshetőségekre, c) végső soron pedig akár az állam vagy annak intézményei általi visszaélések rémét is reális közelségbe hozhatja.”⁴

Minden állam esetében igaz, hogy a honvédelmi szabályozása olykor évszázados nemzeti hagyományokat, kulturális örökséget hordoz és ebben a klasszikus közjogias térben sokkal kevésbé írhatók le olyan, jogász szemmel nézve gyors lefolyású, konvergens folyamatok, mint mondjuk a globalizáció által hajtott kereskedelem, vagy a tőkepiacok térnumában. Természetesen akár a hágai, akár a genfi egyezményekre, vagy más humanitárius jogi szempontból fontos nemzetközi egyezményre gondolva találhatunk példát arra, hogy jelenhettek meg univerzálisnak tekintett „játékszabályok” a fegyveres konfliktusokra vonatkozóan is (pl. a nem-kombattánsok kíméletének követelményei, a hadifogyokkal szembeni bánásmód, a kombattánsok azonosítási szabályai, vagy a különböző tiltott fegyverek, fegyverrendszerek).

Még inkább igaz, hogy a történelem eseményei, különösen a 20. században komoly változásokkal érintett államok esetében szintén néha drasztikus, gyökeres reformokat hoztak. Az állam időnként kényszerű újragondolása, új „társadalmi szerződések”, alkotmányok létrehozásával lényegesen átrajzolhatták, az új berendezkedésben új szerepekbe hozhatták a védelmi-biztonsági szféra szervezeteit. A vizálatunk tárgyát tett Ausztria esetében például az Osztrák-Magyar Monarchia az első világháborút követő széthullásától, a második világháborús Anschlusson át, az 1955-ös államszerződéssel elért semlegességig vezetett az út⁵. Németország sohasem felejtí a vesztés első világháború után alakult weimari köztársaság bukását követő nemzetiszocialista hatalomátvétel szörnyű következményeit, és a második világháború miatti felelősségét. 1945 után nem véletlenül született egy kifejezetten békepárti, és hadsereg alkalmazás vonatkozásában meglehetősen szigorú garanciális szabályokkal

and European Law (2019), Den Haag, Eleven International Publishing, 2020, 203–226. o.; Farkas Ádám: A kibertér műveleti képességek kialakításának és fejlesztésének egyes szabályozási és államszervezési alapvonalai, Jog Állam Politika, 2019/1. szám, 63–79. o.; Kelemen Roland – Simon László: A kibertérben megjelenő fenyegetések és kihívások kezelésének egyes nemzetközi jogi problémái, In: Farkas Ádám – Végh Károly (szerk.) Új típusú hadviselés a 21. század második évtizedében és azon túl – intézményi és jogi kihívások, Budapest, Zrínyi Kiadó, 2020, 150–170. o.;

⁴ Farkas Ádám: *A védelem és biztonság-szavatolás szabályozásának alapkérdései Magyarországon*, Magyar Katonai és Hadijogi Társaság, Budapest, 2022., 53. o.

⁵ Lásd részletesen pl.: Németh István: Az osztrák út, *Grotius E-könyvtár* 49. 2012.

http://www.grotius.hu/doc/pub/EFNLUG/2012_47_nemeth_grotius_e-konyvtar_49.pdf (letöltve: 2022.10.14.)

körbepátyázott különleges jogrendi keretrendszer⁶. Franciaországot is megtépázták a világháborúk, és bár gyarmatait elvesztette, ehhez kapcsolódó múltja a hadseregére háruló feladatokban ma is pregnánsan megjelenik...

Mivel a vizsgált országok – és hazánk is – az Európai Unió közösségének tagja, még egy, egyre gyakrabban és egyre plasztikusabban felmerülő tendenciát érdemes megemlíteni. A Montánúnióból indult, és hangsúlyosan gazdasági, szabadkereskedelmi arcú közösség a folyamatosan szélesedő kompetenciáival egyre gyakrabban terjeszkedik részben a Európai Bíróság joggyakorlata, a beleértelmezett hatáskörök-elve mellett a tagállamok saját deklarált szándékai mentén is olyan a klasszikusan az állami szuverenitás körébe sorolt közhatalmi területekre, amelyekre korábban nemigen volt példa. Ezzel valóban egyre inkább ténylegesen szupranacionális szerepet kap, és a kezdetben nem „közösségiesített” közös kül- és biztonságpolitika⁷ is lassan saját „karmokat növeszt”. A következő évek egyik érdekes kérdése, a tagállamok közösségi elkötelezettségének fontos próbája lesz, hogy az eddig nemzetállami szinten tartott védelmi politikák valódi tartalommal összenőnek-e közösségi szinten, kialakul/kialakulhat-e valóban a NATO-tól legalább részben független EU haderő, amely képes a kontinens biztonsági kihívásainak kezelésére, lesz-e jogi konvergencia ebben a kérdésben is a közösségi jogban. Azt, hogy ez nem váltaná ki a közösség polgárainak viszolygását, már korábban több felméréssel⁸ megerősítették: 2017-es adatok szerint a EU népességének 75%-a támogatna egy teljes mértékig közös EU védelmi és biztonsági politikát, és 55% támogatná egy közös EU-s haderő felállítását. 2018-as adatok szerint pedig az európaiak 68%-a gondolja úgy, hogy a szervezet többet tehetne a védelem területén. Mindenképpen figyelemre tarthat számot tehát, hogy elkövetkező időszakban milyen politikai, szakmai kezdeményezések indulnak majd a közösségi szintről, és hogy az egyes tagállamok ezeket milyen lelkesedéssel akceptálják majd.

2. NÉMET SZÖVETSÉGI KÖZTÁRSASÁG

2.1. Stratégiai-politikai szint

A német fegyveres erők képesség-fejlesztése egy alapos stratégiai-tervezési folyamat követően egy aránylag hosszú időtávra tervezett. 2016-ban fogadták el az ún, Fehér Könyvet, a biztonságpolitikáról és a Bundeswehr jövőjéről⁹. Ebben elsősorban a „hová” kérdésre igyekeztek válaszokat megfogalmazni a stratégiai prioritások, a hadsereg céljainak és feladatainak meghatározásával. Ez a programadó alapdokumentum több fontos lényeges újítást hozott a német biztonság- és védelempolitikába, meghaladva többek közt olyan

⁶ Lásd pl.: De Negri Laura: Németország, a többszintű válságkezelés iskolapéldája, in Nagy, Z., Horváth, A. (szerk.) *A különleges jogrend és nemzeti szabályozási modelljei*, Budapest, Mádl Ferenc Összehasonlító Jogi Intézet. 414–433. o., http://real.mtak.hu/133248/1/MFI-TK04-Kulonleges_jogrend_00_web_19_fejezet1.pdf (letöltve: 2022.10.14.)

⁷ https://www.eeas.europa.eu/eeas/common-security-and-defence-policy_en (letöltve: 2022.10.14.)

⁸ <https://www.europarl.europa.eu/news/en/headlines/security/20190612STO54310/eu-army-myth-what-is-europe-really-doing-to-boost-defence> (letöltve: 2022.10.14.)

⁹ *Weissbuch 2016 zur Sicherheitspolitik und zur Zukunft der Bundeswehr*, 36-38. o. (<https://www.bundesregierung.de/resource/blob/975292/736102/64781348c12e4a80948ab1bdf25cf057/weissbuch-zur-sicherheitspolitik-2016-download-data.pdf>) (letöltve: 2022.10.14.)

korábbi tabukat, mint a nemzeti hadseregben való szolgálat megnyitása más uniós államok polgárai előtt¹⁰.

A Bundeswehr koncepcióját¹¹ a Fehér Könyv irányelvei alapján 2018 nyarán fogadták el, és a „hogyan” kérdésre válaszokat adva tovább konkretizálta a végrehajtandó feladatokat és célkitűzéseket, a feladatspektrum differenciálásával és a képesség-profil kidolgozásához szükséges előfeltételek megfogalmazásával.

A Bundeswehr – az előző kettőtől eltérően már zártan kezelt – képesség-profilját ezután már viszonylag gyorsan, 2018 szeptemberében mutatta be a hadsereg főszemlélője, és a „mivel” kérdést fókuszba hozva konkrét terveket, előírásokat és válaszokat adott a fegyveres erők felszerelésére, és éves bontásban jelenítette meg az elvárt, programszerű előrehaladást. Tudható, hogy a fő mérföldkövei 2023, 2027 és 2031. Az első időpontra németek által, a NATO kereteiben vezető keretnemzetként kiállítandó VJTF (Very High Readiness Joint Task Force) magas készségi szintű és gyorsreagálású harccsoport kiállítása a fő feladat. 2031-re a kitűzött ambíciószint korszerűen felszerelve három szárazföldi hadosztály, 4 légi harccsoport, egy 25 felszíni egységből és 8 tengeralattjáróból álló haditengerészet, potens kibervédelmi erők, különleges műveleti és világűr képesség és a szükséges támogató csapatok megléte (vegyszívó, logisztika, műszaki, stb.).

2.2. Alaptörvényi és törvényi szabályozás

A német hadsereg felállítására, ellenőrzésére, bevetésére vonatkozó legfontosabb szabályokat az 1949-ben elfogadott és a hadseregre vonatkozó szabályokkal 1956-ban kiegészített szövetségi alkotmány¹² (Grundgesetz, a továbbiakban: GG) tartalmazza. 1968-ban kerültek be a hadsereg vészhelyzeti belföldi alkalmazására vonatkozó szabályok.

A GG hadseregre vonatkozó szabályai nem egy fejezetben, hanem az alaptörvényben több helyen elhelyezve találhatók meg.

A hadsereg alapfeladatairól a 87a. cikkely rendelkezik, ez alapján (1) a német szövetség (Bund) védelmi célból fegyveres erőket állít fel, számszerű erejét és szervezeti felépítését a központi költségvetésen keresztül határozzák meg. Védelmi célokon kívül csak az alaptörvényben kifejezetten engedélyezett esetekben használhatók a fegyveres erők (2). A fegyveres erők védelmi helyzetben (Verteidigungsfall – kb. rendkívüli állapot/hadiállapot) és feszült helyzetben (Spannungsfall – kb. megelőző védelmi helyzet) felhatalmazást kapnak polgári objektumok védelmére, a közlekedés irányítására, amilyen mértékben ez szükséges, ezeket rendőri tevékenység támogatására is végezhetik, ilyen esetben a felelős hatóságokkal együttműködnek (3). Szükség esetén szervezett és katonailag felfegyverzett felkelők ellen is bevethető (kb. szükségállapot) a hadsereg a rendőrség támogatására, amíg a Parlament valamelyik háza meg nem tiltja (4).

A békét megzavaró, vagy támadó háborút tervező saját tevékenység alkotmányellenes és büntetendő, a hadifelszerelések előállítására és forgalomba bocsátására csak a szövetségi kormányzat engedélyével történhet (Art. 26.)

A hadsereg bevetése lehetséges veszélyhelyzetben, katasztrófák esetén is a 35. cikkely alapján. Érdekes, hogy a légit közlekedésről szóló törvény módosítására készültek 9/11 után, de az

¹⁰ U.o. 120. o.

¹¹ *Konzeption der Bundeswehr*, 29-30., 43-44., 52. o.

<https://www.bmvg.de/de/aktuelles/konzeption-der-bundeswehr-26384> (letöltve: 2022.10.14.)

¹² <https://www.gesetze-im-internet.de/gg/BJNR000010949.html> (letöltve: 2022.10.14.)

Alkotmánybíróság azt mondta, hogy a hadsereg a különösen sokakat érintő baleset elkerülésére már a 35. cikkely alapján felléphet, vagy ha támadásként értékelhető akkor a 115a szerint kell eljárni.

A hadkötelezettségről a 12. cikkely rendelkezik, ez alapján minden 18 év feletti német hadkötelezett (ez lehet határvédelemben, hadseregben vagy polgári védelemben is szolgálat). A lelkiismereti okokkal a fegyveres szolgálatot megtagadók (Art. 4. (3) alapján) is kötelezhetőek fegyver nélküli szolgálatra.

A Bundeswehr igazgatását így különösen a személyügyi igazgatását és anyagi szükségleteinek ellátását a Bundeswehr igazgatási szervezet látja el (Art. 87b).

A német szövetség az igazságügy alá tartozó katonai büntetőbíróságokat állíthat fel, melynek hatásköre a katonai állomány által elkövetett cselekményekre terjedhet ki (Art. 96.).

A hadsereg parlamenti ellenőrzéséről a 45a cikkely rendelkezik, ez alapján a Bundestag védelmi bizottságot állít fel, amelynek vizsgálóbizottsági jogosítványai vannak. A 45b cikkelyben a parlamenti ellenőrzés erősítésére létrehozták a Wehrbeauftragter intézményét, ami hatásköreire és feladataira tekintettel egy honvédelmi ombudsmannak feleltethető meg. A német hadsereg feletti irányítás, mint szuverén felségjog törvényi átengedését nemzetközi szervezetek számára a 24. cikkely teszi lehetővé, kifejezetten az európai és nemzetközi béke előmozdítása és biztosítása érdekében.

A hadsereg irányítását (utasítási és parancsadási joggal) békeidőben a védelmi miniszter látja el (Art. 65a (1)), védelmi helyzetet (Verteidigungsfall – rendkívüli állapot) a parlament két háza egyetértésben állapítja meg a kormány előterjesztésére, a leadott szavazatok kétharmadával, ami meghaladja az összes szavazat felét. Ha a parlament nem tud ülésezni akkor a két házból összeállított Közös Bizottság ülésezik. Ekkor a hadsereg irányítása a szövetségi kancellárhoz kerül (a teljes folyamatot az Art. 115a-115l tartalmazza).

2005-ben került elfogadásra a fegyveres erők külföldi bevetéséről szóló döntésekben való parlamenti részvételről szóló törvény¹³ (Parlamentsbeteiligungsgesetz), amely a GG Art. 115a esetén túlmenő külföldi fegyveres bevetések kapcsán született, ennek alapján az Alaptörvényben szabályozott eseteken kívüli missziók és feladatok ellátásához szükséges a parlament hozzájárulása. A tervezés és előkészületek még nem engedélykötelesek, ugyanígy a humanitárius és segítő célú bevetések sem, még akkor sem, ha önvédelmi céllal felfegyverzett katonák hajtják végre ezeket.

Az engedélyhez a kormány előterjesztésében bemutatja a feladatot, a műveleti területet, a bevetés jogi alapjait, a maximális létszámot, a katonai képességeket, a tervezett időtartamot, és az előrelátható költségeket és ezek forrásait. Az engedélyt a parlament meg is tagadhatja, a megadott engedély tartalma kötelező – önkényesen nem módosítható (3. §). Kisebb intenzitású feladatok esetén van lehetőség egyszerűsített eljárásra is, amiben a frakcióvezetőknek és a külügyi és védelmi bizottságoknak van szerepe. Halasztást nem tűrő esetekben utólagos engedélyezés is lehetséges. A kormány rendszeresen tájékoztatást ad a bevetésekről, a parlament a hozzájárulását visszavonhatja.

A védelmi kötelezettségről szóló törvény¹⁴ (Wehrpflichtgesetz) szabályozza – némiképp a magyar Vbö-köz hasonlóan a védelmi kötelezettség tartalmát, formáit, a hadkiegészítés folyamatát, valamint a kötelezettekre vonatkozó adatkezelés szabályait. Minden férfi 18. évtől honvédelemre köteles, akinek Németországban van az állandó lakóhelye, vagy

¹³ <https://www.gesetze-im-internet.de/parlbg/BJNR077500005.html> (letöltve: 2022.10.14.)

¹⁴ <https://www.gesetze-im-internet.de/wehrpflg/> (letöltve: 2022.10.14.)

korábban ott volt (esetükben akkor, ha várhatóan ismét Németországban lesz majd), vagy útlevéllal vagy állampolgársági bizonyítvánnyal rendelkezik, vagy más módon az ország védelme alatt áll.

A törvény védelmi helyzetben (Verteidigungsfall – kb. hadiállapot) és feszült helyzetben (Spannungsfall – kb. háborús veszélyhelyzet) alkalmazandó. A kötelezettség 45 éves korban szűnik meg, tisztek és altisztek esetében 60 éves korban.

A német önálló katonai elhárítást ellátó Szövetségi Katonai Elhárító Hivatal (Bundesamt für den Militärischen Abschirmdienst) működéséről szóló törvény¹⁵ annyiban érdekes, hogy Magyarországgal ellentétben önálló jogszabályban adja meg a katonai titkosszolgálat törvényes kereteit, nem pedig egy integrált jogszabályban rögzíti, egymásra is tekintettel, kódex-jelleggel valamennyi német szolgálat feladatkörét. A törvény egyébként természetesen nem áll magában, hátterét képezi az alkotmányvédelmi törvény és a német adatvédelmi törvény is. A MAD-Gesetz-ként is hivatkozott szabályozó fő témái: feladatok, hatáskörök, együttműködés az alkotmányvédelmi hatóságokkal (szövetségi és tagállami szintű hatóságok), egyes titkos információgyűjtési és adatkezelési kérdések, adatvédelmi ellenőrzés, végül a külföldi feladatellátás részletszabályai.

2.3. Aktuális szabályozási témák és kihívások

A fent már tárgyalt Bundeswehr koncepció szerint az összkormányzati biztonság és integritás a kiber- és információs térben és az ehhez szükséges katonai informatikai rendszerek reziliens alkalmazása, üzemeltetése és védelme alapfeladat. A Bundeswehr szerepe és feladatai az aktuális német kibervédelmi stratégiából, illetve egyes aspektusok a hadsereg alkotmányban meghatározott országvédelmi feladataiból eredeztethetőek. Ide sorolható a kritikus infrastruktúrák védelme, vagy támadások esetén a műveleti képesség megőrzése a kibertérben.

A német kibervédelmi felfogás kifejezetten defenzív alapállású, az idegen rendszerekbe történő behatolásra – hivatalosan - csupán korlátozott körben, az attribúció megállapítása, vagy bűnüldözési, forenzikus szempontok miatt kerülhet sor. 2017 környékén még aktív szakmai vita folyt arról, hogy szabad-e egyáltalán offenzív kiber-képességeket kiépíteni. Egyes megközelítések szerint ezek a fegyveres erők védelemközpontú alapállásával ellentétesek, másrészt alkalmazásuk a konfliktusok további eszkalációjához vezethetnek¹⁶. Ellenvéleményként az merült fel már akkor is, hogy a fenyegetettség növekedése miatt az ortodox defenzív álláspont nem tartható, a kritikus infrastruktúrák védelme megköveteli hogy szükség esetén ütőképes legyen a védelmet ellátó szervezet, és amennyiben szükséges akár a megfelelő jogi háttér megteremtésével is lehetővé kell tenni a hatékony fellépést az ország érdekében¹⁷. Azóta a 2021-es kiberbiztonsági stratégia már nyíltan tételez offenzív képességeket, és Ukrajna megtámadása miatt sem várható, hogy újra teret kapna egy túl óvatos megközelítés.

Nemzeti jogi és alkalmazható haditechnika szempontjából egy másik fontos, etikai vonatokkal bíró vita volt a hadsereg által vásárolt drónok (UAV, Unmanned Aerial Vehicle)

¹⁵ <https://www.gesetze-im-internet.de/madg/MADG.pdf> (letöltve: 2022.10.14.)

¹⁶ Lásd pl.: <https://causa.tagesspiegel.de/politik/darf-die-bundeswehr-cyber-attacken-zur-verteidigung-nutzen/warum-cyber-gegenangriffe-gefaehrlich-sind.html> (letöltve: 2022.10.14.)

¹⁷ Lásd pl.: <https://causa.tagesspiegel.de/politik/darf-die-bundeswehr-cyber-attacken-zur-verteidigung-nutzen/eine-cyber-armee-braucht-auch-einen-auftrag.html> (letöltve: 2022.10.14.)

felfegyverzése. A kérdésnek tulajdonított jelentőséget jól jelzi, hogy a 2018-as CDU, CSU és SPD koalíciós szerződés kimondta, hogy a Bundestag csak egy kiterjedt nemzetközi jogi, alkotmányjogi és etikai vizsgálatot követően hozhat majd döntést a kérdésben. A vitaanyagot a kezdeményezőként fellépő Szövetségi Védelmi Minisztérium állította össze, és részletes érvelésében a drónok felfegyverzését javasolta éppen a saját csapatok védelme és a korszerű eszközökön keresztül a járulékos veszteségek csökkentése érdekében. Ezzel együtt az alkalmazáshoz egy részletes előfeltétel-rendszert is megadtak, pl. a Rules of Engagement (művelet-végrehajtási szabályok) megfelelő kialakítása, a bevetésre vonatkozó parancs kiadásának pontos leszábályozása, a körütekintő alkalmazáshoz elengedhetetlen kiképzés elvégzése¹⁸. 2022 áprilisában a Bundestag védelmi bizottsága ez alapján már hozzájárult a 140 darab Izraeltől beszerzett Heron típusú drónból 80-hoz fegyverzet beszerzéséhez, azzal, hogy a részleteiben kidolgozott bevetési feltételeket a kormánynak össze kell állítania, majd a védelmi és külügyi bizottságnak jóvá kell hagynia azt¹⁹.

3. AUSZTRIA

3.1. Stratégiai-politikai szint

Az osztrák nemzeti biztonsági stratégia²⁰ 2013-as dokumentum, de szemlélet korszerűnek mondható, mivel átfogóan és komplex szemlélettel elemzi a 21. századi fenyegetettség-térképet. Az átfogó biztonságot úgy definiálja, hogy azt a külső- és belső, úgy polgári, mint katonai aspektusok szoros összekapcsolódása jellemzi. Az osztrák állam közvetlen biztonságát alapvetően három fő iránytól teszi függővé: a Nyugat-Balkán stabilitásától, a keleti és déli szomszédaival való szoros együttműködéstől és a célhoz kötött kooperációtól olyan stratégiai szereplőkkel, mint az USA és Oroszország. A tágabban értelmezett, külső biztonságok nevezett körben a stratégia az ENSZ biztonsági törekvéseiben való részvételt (amiben a semleges státuszból is fakadóan jelentős osztrák hagyományok vannak), a NATO való külső partneri együttműködést (hiszen nem tag), az Európai Biztonsági Együttműködés Szervezetének munkájában való részvételt és a nemzetközi békemissziókban való feladatvállalást jelölte ki. Fontos dokumentumok még a 2014-es nemzeti védelempolitikai (rész)stratégia²¹ és a katonapolitikai koncepció²², 2017-ből.

¹⁸ *Bericht des Bundesministeriums der Verteidigung an den Deutschen Bundestag zur Debatte über eine mögliche Beschaffung bewaffneter Drohnen für die Bundeswehr*
https://www.dbwv.de/fileadmin/user_upload/Mediabilder/DBwV_Info_Portal/Blickpunkt/2020/07_Juli/20200703-BMVg_Bericht_bewaffnete_Drohnen.pdf (letöltve: 2022.10.14.)

¹⁹ <http://www.welt.de/politik/ausland/article238020967/Bundeswehr-Bundestagausschuss-stimmt-Bewaffnung-von-Drohnen.html> (letöltve: 2022.10.14.)

²⁰ *Österreichische Sicherheitsstrategie – Sicherheit in einer neuen Dekade – Sicherheit gestalten*
https://www.bmeia.gv.at/fileadmin/user_upload/Zentrale/Aussenpolitik/Sicherheitsstrategie.pdf (letöltve: 2022.10.14.)

²¹ *Teilstrategie Verteidigungspolitik 2014*
https://www.bundesheer.at/pdf_pool/publikationen/teilstrategie_verteidigungspolitik.pdf (letöltve: 2022.10.14.)

²² *Militärstrategisches Konzept 2017* https://www.bundesheer.at/pdf_pool/publikationen/msk2017.pdf (letöltve: 2022.10.14.)

3.2. Alaptörvényi szint és törvényi szabályozás

Az osztrák szövetségi alkotmány (Bundes-Verfassungsgesetz) 9a. cikkelye alapján az országvédelem átfogó tevékenység. Feladata a függetlenség és a szövetségi területek sérthetlenségének, valamint egységének védelme, különösen a közrend fenntartásával és a örök semlegesség megőrzésével. Az átfogó országvédelemhez tartozik a katonai, szellemi, polgári és gazdasági védelem. Minden férfi hadköteles, a nők önkéntesen szolgálhatnak. Aki a fegyveres szolgálatot megtagadja polgári szolgálatot teljesít.

Az alkotmány szabályait közelebbről megvizsgálva²³: „Ausztia azon országok sorába tartozik, melyek esetében az alkotmányban nem, vagy csak minimálisan található meg a rendkívüli állapot szabályozása. Következésképpen az alkotmány nem tartalmazza, hogy a rendkívüli állapotot milyen időtartamra, ki hirdetheti ki. Ausztriában az alkotmány háború, természeti katasztrófa és más vészhelyzetek esetében különleges jogkörrel leginkább a szövetségi elnököt ruházza fel. A szövetségi elnököt ezek alapján egy úgynevezett „szükségrendelkezési jog” (Notverordnungsrecht) illeti meg, amellyel kivételes helyzetekben a kormány javaslatára élhet.

Az osztrák alkotmány 18. cikke általánosságban kijelenti, hogy abban az esetben, ha a nyilvánosság számára jóvátehetetlen kár elhárítása érdekében a Nemzeti Tanács határozathozatalát igénylő intézkedések azonnali meghozatala olyan időpontban válik szükségessé, amikor a Nemzeti Tanács nem ülészik, nem tud időben összeülni, vagy tevékenységében felsőbb hatalom által akadályozva van, a szövetségi elnök a szövetségi kormány javaslatára saját, vagy annak felelőssége mellett meghozhatja ezeket az intézkedéseket, ideiglenes, törvénymódosító rendeletek útján. A szövetségi kormány a Nemzeti Tanács Főbizottsága (Hauptausschuss) által létrehozandó, állandó Albizottsággal (Unterausschuss) egyetértésben köteles megtenni javaslatát [55. cikk (2) bekezdés]. Az ilyen rendeletekhez szükség van a szövetségi kormány ellenjegyzésére.

A szövetségi kormány a fentiek szerint hozott valamennyi rendeletet köteles haladéktalanul a Nemzeti Tanács elé terjeszteni, amelyet az előterjesztést követő 8 nap valamelyikére a szövetségi elnök hív össze, amennyiben a Nemzeti Tanács az adott időpontban nem ülészik, annak ülészése esetén pedig a Nemzeti Tanács elnökére hárul ez a feladat. Az előterjesztést követő négy héten belül a Nemzeti Tanács a rendelet helyére vagy egy megfelelő szövetségi törvényt hoz, vagy határozat útján követeli, hogy a szövetségi kormány azonnal helyezze hatályon kívül a rendeletet. Az utóbbi esetben a szövetségi kormány köteles azonnal eleget kell tenni ennek a követelésnek. A Nemzeti Tanács időbeni határozathozatala céljából az elnök az előterjesztést legkésőbb a négyhetes határidő utolsó előtti napján köteles szavazásra bocsátani; a részletes rendelkezéseket az ügyrend tartalmazza. Amennyiben a rendeletet az előző rendelkezések alapján a szövetségi kormány hatályon kívül helyezi, ezzel egyidejűleg ismét hatályba lépnek azok a törvényi rendelkezések, amelyeket a rendelet helyezett hatályon kívül. Ezek a rendeletek nem eredményezhetik sem a szövetségi alkotmánytörvényi rendelkezések módosítását, sem a Szövetség állandó anyagi megterhelését, sem a tartományok, körzetek és községek anyagi megterhelését, sem a szövetségi állampolgárok

²³ Kormányhatáskörök és parlamenti ellenőrzés rendkívüli állapot esetére az Európai Unió tagországaiban, Képviselői Információs Szolgálat, Országgyűlés Hivatala, 2016., 4-5. o.
https://www.parlament.hu/documents/10181/709209/8_Rendkivuli_allapot_kormanyjogkorok_EU.pdf/916ffa9d-7d86-48fa-a2a0-277da6190198 (letöltve: 2022.10.14.)

anyagi kötelezettségeit, sem az állami birtokok elidegenítését, sem intézkedéseket a 10. cikk 11. pontjában megjelölt ügyekben, sem pedig az egyesülési jog, illetve a lakásbérlok érdekvédelme terén hozott intézkedéseket.”

A 79. cikkely foglalkozik részletesen a szövetségi hadsereggel (Bundesheer). Ez alapján a katonai védelem a Bundesheer feladata, de kiegészíti egy milíciarendszer. Amennyiben a rendvédelem igénybe veszi a segítségét, a hadsereg alkalmazható az ország védelmén túlmenően az alkotmányos intézmények és működésük védelmére, valamint a lakosság demokratikus szabadságjogainak védelmére, továbbá általánosságban a belföldi közrend és biztonság fenntartására. Ezen felül természeti katasztrófák és balesetek elhárítására is bevethető.

A hadsereg önállóan csak akkor léphet fel, ha a demokratikus intézmények működésképtelenek valamely nagyobb erőszak által, és a késlekedés további jövátéhetetlen károkat okozna, vagy amennyiben egy tényleges és folyamatban lévő támadás elhárításához vagy a hadsereg elleni erőszakos ellenállás letöréséhez szükséges.

A hadsereg főparancsnoka a szövetségi elnök (Art. 80.), az irányítója a területért felelős szövetségi miniszter.

A magyar Hvt-hez leginkább a védelmi törvény²⁴ (Wehrgesetz) hasonlítható. Ez leírja az osztrák honvédelem szervezetrendszerét, az alapvető katonai szabályokat (hadsereg feladatai, parancsadás), a hadkiegészítés rendszerét és eljárásrendjét, a milíciák és tartalékosok jogállását, a katonák jogait és kötelelességeit.

Szintén alapvető katonai szabályozó a katonaság feladatköréről szóló törvény²⁵ (Militärbefugnisgesetz), amely kézenfekvő módon a hadsereg felhatalmazásait, feladatkörét szabályozza, és érdekes módon a katonai hírszerzés és elhárítás (mint sajátos szakterületi/ágazati titkosszolgálati tevékenységek) is ebben a törvényben kapta meg a fő kereteit. A törvény a katonai feladatokat, ezek ellátásának alapelveit, az egyes intézkedési jogköröket és felhatalmazásokat, az ezek kapcsán rendelkezésre álló jogorvoslati lehetőségeket, és a már említett katonai nemzetbiztonsági tevékenységeket szabályozza.

Az osztrák jogrendben a külföldi bevetésekről külön törvény²⁶ rendelkezik (Auslandseinsatzgesetz). Kétharmados törvény, meghatározza milyen esetekben lehet osztrák katonát külföldre küldeni, és kinek a döntése alapján. Békeműveletek, EBESZ vagy EU kötelékben, humanitárius segítség vagy katasztrófák esetén segítségnyújtás, kutató-mentő szolgálatok külföldön mind e törvény szabályozási keretébe tartozik.

3.3. Aktuális szabályozási témák és kihívások

A 2020-2030 évekre szóló osztrák biztonság- és védelempolitikai irányelveket is tartalmazó, „Unser Heer” című dokumentum²⁷ állapotképet ad az osztrák katonai védelmi erőkről, és ezek

²⁴ https://www.bundesheer.at/pdf_pool/gesetze/wg2001.pdf (letöltve: 2022.10.14.)

²⁵ https://www.parlament.gv.at/PAKT/VHG/XXI/I/I_00076/index.shtml (letöltve: 2022.10.14.)

²⁶ https://www.parlament.gv.at/PAKT/VHG/XXI/I/I_00535/fname_602485.pdf (letöltve: 2022.10.14.)

²⁷ Unser Heer, Leitlinien für die Österreichische Sicherheits- und Verteidigungspolitik 2020-2030 https://www.bundesheer.at/archiv/a2019/unserheer2030/pdf/zustandsbericht_unserheer2030.pdf (letöltve: 2022.10.14.)

között jogi szempontból is lehet érdekes témákat találni. A politikai-stratégiai kockázatoknál a hadsereg alulfinanszírozásának kockázataként négy fontos következményét adja meg: a hadsereg nem tudja ellátni az alkotmányban foglalt alapvető kötelezettségeit, az ország nemzetközi tekintélyének elvesztéséhez vezet, a nemzetközi katonai együttműködésre való képesség redukálódik – olyan elsőrendű fontosságú missziók vonatkozásában is, mint az Ausztria biztonsági szempontjából kardinális Nyugat-Balkán, és végül európai közösségi izolációhoz is vezethet a kimaradás lényeges és hasznos PESCO-projektekből²⁸ (Permanent Structured Cooperation – az EU védelmi fejlesztési programja, amelyben egy-egy védelmi projekt megvalósítására a partnerországok közösen pályázva szereznek uniós forrásokat). Az anyag a kibertéri kihívások kapcsán arra is kitér, hogy ennek katonai kezelésére két megközelítés jelent meg eddig: az offenzív koncepció, amit olyan fejlett rendszerekkel és jelentős költségvetésekkel operáló országok követnek, mint az USA, Kína, Oroszország, Nagy-Britannia, vagy éppen Izrael. Ausztria inkább azon országok közé sorolja magát, amelyek esetében a rendelkezésre álló erőforrások egy defenzív, a támadásokat elhárító, hatásaikat csökkentő, az állam működőképességének és a lakosság túlélőképességének megőrzését szem előtt tartó megközelítést tesznek reális megközelítéssé.

Az anyag fájdalmasan őszinte értékelése szerint az osztrák hadsereg nincs abban az állapotban, hogy a köztársaság szuverenitását, semlegességét egy jelentős krízis esetén megőrizni, vagy helyreállítani tudja. Ez a helyzet a kritikus infrastruktúrákat és a lakosság alapvető életfeltételeit veszélyezteti, ezen pedig mindenképpen és azonnali határozott lépésekkel változtatni kell.

Nem meglepő tehát - ahogy Európa-szerte a ukrán-orosz háború súlyosan felrázó eseményeit követően mindenhol - így nyugati szomszédunknál is a védelmi költségvetés növelésére kerül sor²⁹. A következő négy évre 16 Mrd euró forrást terveznek, amelyet három fő területen terveznek elkölteni: a harcoló alakulatok mobilitásának javítása, különös tekintettel a légiszállítási képességekre (pl. a helikopterflotta modernizálásával); a katonák védelmének és hatékonyságának emelése a személyes felszerelések technikai színvonalának emelésével, új kommunikációs és éjjellátó eszközök beszerzésével, és a felderítő szakcsapatok részére fejlett szenzortechnológiák rendszeresítésével; magas szinten önálló és magas védelmi szintet biztosító katonai körletek és objektumok kialakítása, különös tekintettel a kibertérből érkező esetleges fenyegetésekre.

4. FRANCIAORSZÁG

4.1. A védelem elgondolásától a komplex biztonsáig

Franciaország doktrínáiban a védelmi stratégiát az összes releváns cselekvési eszköz kombinálásából álló összességként jeleníti meg. Értelmezi ezt minden olyan területen, ahol a hatalmi konfrontáció, mint bel- és külpolitikai, stratégiai és operatív szempontú tényezők (elsősorban katonai, de gazdasági, diplomáciai, információs, kibernetikai stb. eszközök is) találkoznak a kitűzött nemzetcélok vagy közösségi értékek elérése, megóvása érdekében érdekében. Az V. Köztársaság kezdete óta a védelem területén a cselekvést vezérlő elvek alig

²⁸ <https://www.pesco.europa.eu/> (letöltve: 2022.10.14.)

²⁹ Mehr Budget fürs Bundesheer, <https://www.bundesheer.at/cms/artikel.php?ID=11569> (letöltve: 2022.10.14.)

változtak, de a politikák és doktrínák erőteljes átalakulásokon mentek keresztül, ahogyan azt a korábbiakban részletezett fehér könyvek tartalm, valamint a stratégiai értékelések több szempontból megvilágítanak.

A doktrínákban egy átalakító trend különösen szembeűnő: míg a védelem fogalma 1959-es bevezetését követően hosszú évtizedekig érintetlen maradt, 2008 óta azonban ez a definíciós közeg a biztonság fogalmára bővült. A fentiekben részletezett, globális kihívások dinamikájának átfogása mellett könnyelmű kijelentés lenne fogalmi pontosításként azonosítani a folyamatot. A biztonság a külső és belső, katonai és polgári, gazdasági és diplomáciai kérdéseket ötvözi, de a szociológia, a pszichológia, a kommunikáció és a technológia fejlődési ütemének már-már követhetetlen mértéke mind gazdagítják a permanen bővülés alatt lévő nagy egészet, amit a terminus jelent. A biztonság illetően nem tartalmában, sokkalta inkább céljában határozható meg tartósan.

„A nemzetbiztonsági stratégia célja a nemzet életét valószínűleg érintő valamennyi fenyegetés és kockázat azonosítása, különös tekintettel a lakosság védelmére, a terület integritására és a köztársaság intézményeinek állandóságára, valamint a hatóságok által adandó válaszok meghatározása. Minden közpolitika hozzájárul a nemzetbiztonsághoz. A védelmi politika célja a terület integritásának biztosítása és a lakosság védelme a fegyveres támadással szemben. Hozzájárul a nemzetbiztonságot veszélyeztető egyéb fenyegetések elleni küzdelemhez. Biztosítja a nemzetközi szövetségek, szerződések és megállapodások betartását, és a hatályos európai szerződések keretében részt vesz a közös európai biztonsági és védelmi politikában.”³⁰

Erre reflektál a francia védelmi törvény akkor, amikor a katonai védelem fogalmát a terület kiszélesítésével értelmezi, ami egyfelől a stratégiai spektrum kiterjesztését, másfelől a fegyveres erők meghatározott feladat- és hatáskörének olyan dinamikus keretbe helyezését jelenti, ami a túlterjeszkedés árnyéka nélkül teremti meg a folyamatos változásban lévő elvárásoknak való megfelelés lehetőségét az ágazat számára. A koronavírus világjárvány során Emmanuel Macron köztársasági elnök által 2020 márciusában meghirdetett egészségügyi szükséghelyzet újfent tükrözi a perspektíva kiszélesedését, hiszen az államfő egy alapvetően élet-és vagyonbiztonságra erőszakos fenyegetéssel szembeni különleges jogrendi állapot alapjaihoz nyúlt. Magának a védelmi definíciónak a biztonsággá fejlődését igazolja, hogy másfelől a hadsereg a súlyos válsághelyzetben orvosi és egészségügyi támogatást nyújtott a polgári képességek tehermentesítésére, továbbá logisztikai támogatást nyújtott az egészségügyi rendszer számára és kisegítette az általános rendészeti feladatokban hatáskörrel rendelkező szerveket a közbiztonság és a közrend szavatolása érdekében.³¹

4.2. A fegyveres erők stratégiai keretei

A védelmi politika más közpolitikákkal együtt formálja meg azt a nagy egészet, ami végül Franciaország védelmi és biztonsági stratégiáját alkotja, amelynek nem más a célja, mint meghatározni az országot fenyegető veszélyekre és kockázatokra adott válaszstratégiákat, annak preventív és reaktív működési modelljeit, továbbá a prioritizált területeket. A védelmi és biztonsági kérdések értelemszerűen folyamatos újraértékelés tárgyai, figyelemmel arra, hogy a nemzetközi térben bekövetkező dinamikus változások miként formálják a biztonsági

³⁰ Code de la défense Article L. 1111-1, saját fordítás

³¹ Déploiement de l'armée et guerre sanitaire : une urgence au sommet de l'État. Contrepoints. 2020. március 31. Online: <https://www.contrepoints.org/2020/03/31/367820-deploiement-de-larmee-et-guerre-sanitaire-une-urgence-au-sommet-de-letat> (Elérés dátuma: 2022. október 10.)

környezetet, azok milyen fenyegetésekben realizálódnak, és tekintettel arra is, hogy az állam erre a célra létrehozott struktúrái miként képesek válaszolni, továbbá a technikai és a pénzügyi lehetőségek miként képesek mindezek effektív támogatására. 2008 óta a két egymást követő Fehér könyv (Livre blanc), valamint a 2017-es védelmi és biztonsági stratégia és annak felülvizsgálata figyelembe vette ezeket a tendenciákat, ami szükségszerűen az ágazati szabályozók módosításához is vezetett.

A védelmi politika mindenkori, földrajzilag napjainkban szinte már indifferens célja az állampolgárok, a szuverén államterület, továbbá a nemzeti érdekek és értékek védelmének biztosítása akképpen, hogy a fegyveres erőszak minden fajtájával szemben – legyen az hagyományos, hibrid vagy kezdetben tisztán digitális – eredményességre törekszik. Ennek érdekében meghatározza a fegyveres erők objektívait, feladat- és eszközrendszerét, az állami működés ágazataival való összhangját, különösen a belügyi és a külügyi tárcák szakosított politikájával. E védelmi politika a Kormány által kerül kidolgozásra, elfogadásra azonban a Parlament által kerülhet. A formális elfogadás jogalkotással történik: egy többéves katonai tervezési törvényben formalizálják.³²

4.3. Fehér könyvek és a Védelmi és Nemzetbiztonsági Stratégiai Értékelés

1972 és 2013 között négy fehér könyvet adtak ki a védelem és biztonság legmagasabb, stratégiai szintű elgondolásairól. Az első, 1972-ben készült, azt helyezi középpontba, hogy Franciaország független nukleáris elrettentő erővel rendelkező hatalomként szilárduljon meg. A Negyedik Köztársaság idején kezdeményezett és de Gaulle által elhatározott, két komponensből (tengeralattjáró és légi) álló francia nukleáris erő létezése biztonsági garanciát jelentett a köztársasági elnök által meghatározott létfontosságú nemzetérdekeket fenyegető bármilyen kihívással szemben. Ez a nemzeti függetlenség garanciájaként került meghatározásra a szélesebb körű multilaterális szövetségek, különösen a NATO keretében. A nukleáris elrettentést a be nem vetés stratégiája jellemzi a mai napig, viszont a hitelesség megóvása érdekében az arzenál rendszeres megújítására van szükség.

1994-ben a második fehér könyv az európai kommunista blokk összeomlásának és a hidegháború végének következményeire reagált, központi eleme a stratégiai autonómia kialakítása a nemzetközi színtéren, szoros együttműködésben a NATO tagállami kötelezettségekkel. A harmadik, 2008-as, a terrorizmus jelentette fenyegetéseket és a külföldi katonai szerepvállalás fejlődését veszi igazodási pontnak. Az azonosított veszélyek fokozódtak és kiszélesedtek, magukba értve a terrorizmust, a kiberfenyegetéseket, a nukleáris fegyverek elterjedését, a proliferáció kérdését, a természeti és egészségügyi kihívások lehetőségét. Ilyen körülmények között a szuverenitás kiemelt célja az elrettentés, az olyan új hadszínterekhez, mint a világűrhez való hozzáférés, de a hírszerző képességek folyamatosan fejlődő kiaknázása is. Mindez pedig geostratégiai kontextusba helyezve rávilágított a biztonsági környezet romlásával, az európai stratégiai autonómia gondolatának megjelenésének szükségességére és a nagy intenzitású hadviselés fogalmának visszatéréséhez elővezetésére. Ez utóbbi a nagyhatalmak közötti verseny felgyorsulása; a nemzetközi rend megmásíthatatlanságának megkérdőjelezése, valamint a hibrid hadviselésre kialakítandó gyakorlatok (a lawfare eszköze,

³² LOI n° 2018-607 du 13 juillet 2018 relative à la programmation militaire pour les années 2019 à 2025 et portant diverses dispositions intéressant la défense

az információs hadviselés, a gazdasági függőségek kiaknázása, a kibertér hadszíntérré alakulása) képében formálódik.

A negyedik, 2013-ban készült dokumentum regionális feszültségek növekedésének Európára gyakorolt hatásait vizsgálja a Közel-Kelet és Ázsia térségéből kiindulva, Oroszország hatalmi súlyának növekedését, valamint a kiberterrorizmus térnyerését.

A 2010-es évek és a nemzetközi biztonsági környezet markáns változása óta - a líbiai, szíriai és ukrajnai konfliktusok, illetve az Európát súlytó terrortámadások sorozata hatására – egyfelől magával hozta a különböző katonai missziók intenzitásának növekedését és összekapcsolódását, továbbá államok közötti hatalmi versengés újjáéledésének is szemtanúi lehettünk. Mindez láthatóan leképeződött a 2013-as fehér könyvben is, amelynek szerzői már ragaszkodtak ahhoz, hogy három párhuzamos faktort vegyenek kiemelten figyelembe. Első az erővel való fenyegetés, azaz az államok közötti konfliktusok kiújulásának fokozódó kockázata. Ez nem jelent mást, mint a megnövekedett katonai kiadások, az orosz és kínai hatalmi politika megújulása, valamint a (nukleáris és tömegpusztító fegyverek) elterjedésének dinamikája, valószínűbbé téve a reguláris és globális szintű fegyveres konfliktusokat, mint amelyet egyébként napjainkban az orosz-ukrán háború okán elemzők és tudományos emberek is gyakorta megvilágítanak. Másodsorban említi a fehér könyv az afrikai és Közel-keleti államok elbukásának a globalizáció okán áthatóan és napok alatt bárhol jelentkező kockázatait, ezzel párhuzamosan az ENSZ intézményrendszerének és a Biztonsági Tanácsnak a szír és ukrán konfliktusok kapcsán is bebizonyosodott döntésképtelenségi veszélyeit. Harmadik fordulatként a stratégiai szintér e diverzifikációjából kiindulva tesz állásfoglalást a hibrid fenyegetések térnyeréséről, amelyet 2014-től és a Krím Oroszország általi annektálásától datál a francia elgondolás.

2017 végén a Védelmi és Nemzetbiztonsági Stratégiai Értékelés vizsgálta a globális stratégiai kontextusban bekövetkezett változásokat, az ország biztonságát fenyegető új veszélyeket, végigvette az elmúlt évtized kihívásaira adott válaszok minőségét és meghatározta a védelmi stratégia alapelveit az elkövetkező évekre nézve. E dokumentum komoly jelentőséget tulajdonít annak is, hogy Franciaország atomhatalmi súlya mellett légi és haditengerészeti potenciálját ne csak kiemelve, hanem annak középtávú fejlesztését a nukleáris fegyverkezési képesség szintjéhez igazítsa. Ennek realizálódása az LPM-ben kerül jogszabályi szintre.

A francia védelmi és biztonsági értelmezés alapelve az ország teljeskörű, mi több, vezető szereplői bevonása az Európai Unió Közös biztonság- és védelempolitikájába és a NATO-ba, ami komoly szakítás a De Gaulle éra izolacionista megközelítéséhez képest.

4.4. Hogyan alkalmazkodik napjainkban a védelmi és biztonsági politika?

Tekintettel a korábbiakban kifejtettekre, az ágazatköziség és a komplex, dinamikus változó biztonsági környezet sajátjaira, a reakció noha olykor egyetlen terület markáns képességfejlesztését eredményezi, az ágazat alkalmazkodása csak átfogó megközelítéssel ér el valós eredményeket. Franciaország NATO kötelezettsége okán is pénzügyi erőfeszítéseinek revideálásával vetett számot: míg 2017-ben a GDP 1,82%-át tette ki a védelemre szánt költségvetés, ez az érték 2019-re – a védelmi és nemzetbiztonsági stratégiai felülvizsgálattal, majd a 2019-2025-ös katonai programozási törvény kihirdetésével egyidejűleg – a GDP 2%-ának célértékére emelkedett, ami az elmúlt harminc évben példátlan eredménynek számít. A

hadseregek haderőnem szerinti hármass (szárazföldi, légi és haditengerészeti) felosztása alapértékét maradt.

Jelentős fordulat, hogy a légierő hivatalosan is kiterjesztette hatókörét a világűrre. A légierő ezirányú fejlesztéséhez tartozó lépés, hogy francia védelmi minisztérium a „Stratégiai aktualizálás 2021”³³ című dokumentumban három célkitűzésen alapuló védelmi űrstratégiát is elfogadott: a világűr békés és felelősségteljes használatának biztosítása, a világűrhez való hozzáféréssel kapcsolatos lehetőségekhez és kockázatokhoz való alkalmazkodás, valamint a világűr szereplői közötti stratégiai versenyre (a fegyverkezés kihívására) való reagálás. Az e célból rendeletben³⁴ létrehozott Űrparancsnokság (Commandement de l’Espace, CDE) feladatai szervesen kapcsolódnak a katonai űrpolitika kidolgozásához, a világűrhez való hozzáférés és annak szabad használata szabadságának megőrzéséhez hozzájáruló intézkedések végrehajtásához, és hatáskörén belül felelős a légierő parancsnoksága által a kockázatalellenőrzés tekintetében meghatározott politika alkalmazásáért.³⁵

A jelenkori védelmi és biztonsági természetű kihívásokra adott adekvát válasz a Kibervédelmi Parancsnokság (Commandement de la cybersécurité), mint operatív elem felállítása is. A COMCYBER a fegyveres erők valamennyi kibervédelmi erőiből álló operatív parancsnokság, amely a védelmi ágazaton belül közel 3400 katonára felelt gyakorol irányítási jogkört. A 2014-2019-es katonai tervezési törvény időszaka alatt a kiberhadsereg létszáma a korábbiakhoz képest megduplázódott (elérve a 3200 főt), a 2019-2025-ös időszakra pedig további 1000 fős létszámnövekedést határoz meg a tervezési törvény.

A 2017 májusában rendelettel létrehozott COMCYBER feladatai a következők:

- a vezérkari főnöknek, mint az információs rendszerek biztonságáért felelős minősített hatóságnak a felelősségi körébe tartozó információs rendszerek védelme;
- a Védelmi Minisztérium információs rendszereinek védelme, kivéve két nemzetbiztonsági szolgálat, a Külső Biztonsági Főigazgatóság (DGSE) és a Katonai Hírszerzési és Védelembiztonsági Igazgatóság (DRSD) rendszereit;
- a katonai kibervédelmi műveletek tervezése, szervezése és végrehajtása a vezérkari főnök műveleti helyettesének felügyelete mellett
- hozzájárulás a kibervédelmi humán erőforrás-politika kidolgozásához;
- a fegyveres erők és az állami szervek nemzeti és nemzetközi kibervédelmi politikához való hozzájárulásának koordinálása, különösen az együttműködési tervek kidolgozása és végrehajtása tekintetében
- a kibervédelemre vonatkozó konkrét műszaki követelmények meghatározásának összehangolása;
- a Védelmi Minisztérium kibervédelmi modelljének koherenciája és általános koordinációja;
- a kibervédelmi tartalék fejlesztése és kezelése.³⁶

³³ L’Actualisation stratégique 2021. Online: <https://www.defense.gouv.fr/sites/default/files/dgris/REVUE%20STRAT%202021%2004%2002%202021%20FR.pdf> (Elérés dátuma: 2022. október 10.)

³⁴ Arrêté du 3 septembre 2019 portant création et organisation du commandement de l’espace

³⁵ A rendelet 2,3 és 4. cikkei

³⁶A téma vonatkozásában bővebben lásd: SPITZER Jenő: A francia kibervédelmi és kiberbiztonsági rendszer egyes stratégiai aspektusai; Military and Intelligence Cyber Security Research Paper 2021/3

A kiberfenyegetések jelentette kihívásokra való reagálás érdekében Franciaország 2009-ben létrehozta az Információs Rendszerek Biztonságáért Felelős Nemzeti Ügynökséget (Agence nationale de la sécurité des systèmes d'information, ANSSI). Az ANSSI a miniszterelnök közvetlen alárendeltségébe tartozó védelmi és biztonsági titkárság irányításával olyan ágazatok feletti, koordinációt biztosító szerv, amely a digitalizáció sokrétűsége és a digitális tér mára már végtelen kiterjedtsége okán technikai, műszaki és tudományos platformot biztosít, megalapozva a kibervédelem érdemi képességeit. Az ANSSI és a COMCYBER mellett a nemzetbiztonsági szolgálatok önálló szereplői a kibervédelemnek. Ebben a szerepkörben

- ellátják az ágazati információs rendszerek védelmét,
- hírszerző-felderítő kompetenciájuk által, előrejelzésekkel, sebezhetőségi kockázatelemzéssel erősítik meg a védelmi képességeket, támogatják a műveleti tevékenységet,
- részt vesznek a kibertérből érkező támadásokkal szembeni katonai fellépésben.

A korábbiakban bemutatott Védelmi Biztonsági Főtitkárság alárendeltségében jött létre ezzel szoros összefüggésben a Viginum, mint szerv. E szerv feladata a Franciaországgal szemben ellenséges tartalmak digitális platformokon keresztül történő terjesztésének dinamikájának nyomon követése, felderítése és elemzése, amelyet külföldi - állami vagy nem állami - szereplők szerveznek, és amelyek alkalmasak arra, hogy a nemzet alapvető érdekeit sértsék. Az ilyen műveletek elleni védelemmel kapcsolatos tárcaközi munka irányítása és koordinálása, az európai és nemzetközi együttműködések kialakítása és működtetése, valamint az operatív és technikai kapcsolattartás biztosítása a külföldi partnerekkel szintén a Viginum feladatrendszerébe tartozik. A Viginum feladatai közé tartozik, hogy felderítsen és elemezzen minden olyan gyanús jelenséget, amely dezinformáló vagy kártékony tartalmakat terjeszt digitális platformokon, külföldi szereplők bevonásával, Franciaország és érdekei sérelmére, leginkább az online platformokon nyilvánosan hozzáférhető tartalmakat és azok közegét kihasználva.³⁷

4.5. Franciaország védelmének markáns eleme: a külföldi szerepvállalás

Ahogy az már a fentiekben megvilágításra került, Franciaország a haderő funkciójának, alkalmazási dimenziójának értelmezésekor legkésőbb a hidegháborút követő években, az 1994-es fehér könyv elgondolásai szerint a külső, országhatáron messze túlnyúló műveletek felé végérvényesen elmozdult. A fegyveres erők nemzeti területen kívülre történő alkalmazásának hármas célja van: a francia állampolgárok védelmének biztosítása külföldön, Franciaország és szövetségesei stratégiai érdekeinek – sok esetben preventív – védelme, valamint nemzetközi kötelezettségeinek teljesítése többoldalú keretek között. Ezek a tevékenységek egyfelől a nemzetközi jog általános és bilaterálisan a felek közötti

³⁷ A Viginum tekintetében lásd: <http://www.sgdsn.gouv.fr/le-sgdsn/fonctionnement/le-service-de-vigilance-et-de-protection-contre-les-ingerences-numeriques-etrangees-viginum/> (Elérés dátuma: 2022. október 10.); Décret n° 2021-922 du 13 juillet 2021 portant création, auprès du secrétaire général de la défense et de la sécurité nationale, d'un service à compétence nationale dénommé « service de vigilance et de protection contre les ingérences numériques étrangères »; Décret n° 2021-1587 du 7 décembre 2021 portant autorisation d'un traitement automatisé de données à caractère personnel dans le but d'identifier les ingérences numériques étrangères; Délibération n° 2021-116 du 7 octobre 2021 portant avis sur un projet de décret portant création d'un traitement automatisé de données à caractère personnel visant à détecter et caractériser les opérations d'ingérence numérique étrangères aux fins de manipulation de l'information sur les plateformes en ligne

megállapodás szerint rendezett kereteiben nyugszanak, de fontos kiemelni a francia alkotmány 15. cikkét is, amely alapján ezekbe a kategóriákba sorolhatók:

- a nemzetközi együttműködés részét képező műveletek: az Egyesült Nemzetek Szervezete, az Észak-atlanti Szerződés Szervezete, az Európai Unió műveletei, mint például az 1991-es első Öböl-háború vagy a 2001-es afganisztáni háború, de akár a libanoni Daman-művelet az ENSZ keretében;³⁸ valamint
- azok a műveletek, amelyeket a francia fegyveres erők az előretelepített erők (pl. Szenegál, Elefántcsontpart, Dzsibuti, stb.) vagy saját kezdeményezésű műveletek keretében terveztek meg és hajtanak végre, mint például a terrorizmus elleni harc jegyében indított Barkhane Maliban és a Chammal Irakban³⁹.

4.6. A fegyveres erők alkotmányos és törvényi keretei

4.6.1. Alkotmányi szintű rendelkezések

Csakúgy, mint az államműködés minden kardinális ágazata tekintetében, a francia jogrendszerben az V. Köztársaság alkotmánya határozza meg elsődlegesen a hatáskörök elosztásának irányait védelmi kérdésekben is.

Az alkotmány 15. cikke szerint a köztársasági elnök a fegyveres erők főparancsnoka. Ő vezeti a Nemzeti Védelmi és Biztonsági Tanácsot és annak a szakosított szerveit. Ő a nemzeti függetlenség, a területi integritás és a szerződések tiszteletben tartásának letéteményese, továbbá ő dönt az erők alkalmazásáról. Ez utóbbi tekintetében az ő felelősségi és döntési jogköre a nukleáris erők bevetéséről való döntés is. Mindezek vonatkozásában fontos kiemelni a francia félpreszidenciaális kormányforma jelentőségét, ahol az elnök szerepe a végrehajtói hatalomgyakorlásban a kormányhoz mérten kiemelkedő, így ez a stratégiai döntéshozatalban is túlmutat a parlamentáris berendezkedésű országok sokkalta inkább protokolláris súlyú államfőin. A köztársasági elnök vezeti a Nemzeti Védelmi és Biztonsági Tanácsot, amely 2016 óta rendszeresen ülésezik és látja el az ágazatközi, legmagasabb szintű koordinációt és irányítást.

Az alkotmány 20. és 21. cikke a fegyveres erőket a kormány kizárólagos irányítása alá helyezi: a kormány határozza meg és vezeti a nemzet politikáját, amihez rendelkezésére áll a fegyveres erő (20. cikk); továbbá a miniszterelnök irányítja a kormány tevékenységét, aminek keretében felel a honvédelemért is. (21. cikk). A miniszterelnök és az általa felruházott szaktárca illetően a kormányzati fellépés biztosítéka a védelem és a biztonság teljes spektrumán. A Védelmi Biztonsági Főtitkárságra (Secrétariat général de la défense et de la sécurité nationale, SGDSN) támaszkodik, amely koordinálja a védelmi és biztonsági stratégia megvalósításához hozzájáruló intézkedések előkészítését és biztosítja azok végrehajtását.⁴⁰ A védelmi politika előkészítéséért és végrehajtásáért a védelmi minisztérium felelős, ennek körében különösen

³⁸ Ennek kapcsán lásd: 1er REC: 2022 Operation Daman. Foreign Legion Info. 2022. augusztus 11. Online: <http://foreignlegion.info/2022/08/11/1-rec-2022-operation-daman/> (Elérés dátuma: 2022. október 10.)

³⁹ Példaként lásd: Mapping Armed Groups in Mali and the Sahel. European Council on Foreign Relations. Online: https://ecfr.eu/special/sahel_mapping/operation_barkhane (Elérés dátuma: 2022. október 10.)

⁴⁰ A francia nemzetbiztonsági struktúra vonatkozásában lásd: Spitzer Jenő: A nemzetbiztonsági szolgálatok helye, szerepe Franciaország védelmi és biztonsági rendszerében *Katonai Jogi és Hadijogi Szemle* 2020/4. szám 69-93. o.

a katonai infrastruktúráért, valamint a fegyveres erők szervezéséért, irányításáért, készenlétéért és mozgósításáért.

A Parlament szerepe is alkotmányos szinten megjelenik: részt vesz a védelmi és biztonsági stratégia meghatározásában, továbbá a fegyveres erők külső alkalmazása a tájékoztatásához kötött, a négy hónapot meghaladó alkalmazás esetén pedig az alkotmány 35. cikke értelmében a Parlament engedélyéhez szükséges.

4.6.2. Törvényi és rendeleti szintű keretek

A Védelmi törvény (Code de la défense) a honvédelem általános szervezetére, feladat- és hatáskörére, személyi állományára és működésére vonatkozó rendelkezéseket tartalmaz. A törvény egy általános és egy végrehajtási részből áll, amelyek mindegyike öt részre tagolódik, ezek a védelem általános elveivel, a normatív keretekkel, a minisztérium szervezetével, a személyi állománnyal, valamint az igazgatási és pénzügyi területekkel kapcsolatban határoznak meg jogokat és kötelezettségeket.

A védelmi miniszter hatáskörének gyakorlásában a fegyveres erők általános szervezése tekintetében a fegyveres erők vezérkari főnöke (Chef d'État-Major des armées, CEMA), a hadiipari és fegyverkezési kérdésekben külön főigazgatóság (Direction générale de l'Armement, DGA), az általános igazgatási területeken pedig közigazgatási főtitkár a közigazgatási főtitkár (Secrétariat général pour l'administration, SGA) segíti.

A Nemzeti Csendőrségről szóló 2009. augusztus 3-i törvény⁴¹ hatályba lépése óta a Nemzeti Csendőrség részben a Védelmi Minisztérium (katonai alkalmazás, műveleti tevékenységek, képzés, fegyelmi kérdések), részben a Belügyminisztérium (költségvetés, rendészeti feladatok) alárendeltségébe tartozik. A Nemzeti Csendőrség jogállásának katonai természetét jól tükrözi, hogy számos speciális csendőrségi alakulat (pl. tengeri csendőrség, légi csendőrség) működik a haderő alárendeltségében és lát el területi szinten feladatokat.

4.7. Aktuális szabályozási témák és kihívások: Célkitűzések 2030-ig, a katonai tervezés törvényben megfogalmazott objektívák

Franciaországban már 1960 óta ötévente katonai tervezési törvény (Lois de programmation militaire, LPM) határozza meg a védelmi politika célkitűzéseit és az azt követő pénzügyi tervezést. Mindennek a célja egyfelől az aktuális kihívásokhoz koncepcionálisan, stratégiai szinten igazítani a védelmi tervezést, mind pedig a középtávú elgondolások keretrendszerét létrehozni. A 2019-2025 közötti időszakra vonatkozó LPM tervezetét 2018 februárjában tették közzé.⁴²

Az V. köztársaság kezdete óta katonai tervezési törvények célja az volt, hogy többéves, általában négy és hét év közötti időtartamra szóló katonai célú állami programot hozzanak létre, átfogva a pénzügyi, modernizációs, technológiai és humán erőforrást érintő rendelkezéseket.

E jogszabályok történelmileg lehetővé tették, hogy a jövő védelmének előkészítése, különösen a katonai eszközrendszerek és módszerek tekintetében időről időre megtörténhessen, legyen az egy harckocsi, egy tengeralattjáró vagy egy vadászpilótafejlesztési program, vagy egy

⁴¹ LOI n° 2009-971 du 3 août 2009 relative à la gendarmerie nationale

⁴² Loi n°2018-607 du 13 juillet 2018 relative à la programmation militaire pour les années 2019 à 2025 et portant diverses dispositions intéressant la défense

átfogó szervezetfejlesztési, vagy akár infrastruktúra létesítési folyamat. Az LPM-ek hosszútávú elgondolások keretei: a tervezéstől az aktív szolgálatból való kivonásig több évtizedre kötik le a fegyveres kapacitását, természetesen beleértve a támogató területek (gazdasági, tervezési, jogi vonalon, stb.) és az ágazathoz szervesen kapcsolódó iparágakat is.

E célból a katonai tervezésre vonatkozó jogszabályok különösen a katonai kiadásokra szánt források összegét és elosztását írják le, ami lehetővé teszi a hosszú távú kötelezettségvállalásokat, valamint a felszerelés megrendeléseinek és szállításainak nagyobb átláthatóságát. Fontos kiemelni, hogy a kétezres évek eleje óta tapasztalható tendencia csupán, hogy az LPM hatályát kiterjesztették a nemzet védelméhez hozzájáruló valamennyi forrásra, beleértve a személyi állományt, a bérköltségeket és a fegyveres erők támogatásával kapcsolatos működési kiadásokat.

Mindez az LPM hatálya alatt lehetővé teszi a fegyveres erők erőforrásainak esetleges kiigazítását a fenyegetettség jelentős változásának megfelelően anélkül, hogy a védelmi és biztonsági stratégia fő elvei megkérdőjeleződjenek, valamint lehetővé teszi a Parlament számára, hogy ellenőrizze a jogszabályban meghatározott célok és azok megvalósítása közötti megfelelést.

Az LPM-et a miniszterelnök felügyelete alatt a védelmi miniszter készítette elő, majd a Védelmi Tanács és a Miniszterek Tanácsa elé terjesztést követően a törvény végleges tartalmát a Parlament vizsgálja meg és szavazza meg. Az LPM 65 cikkből áll, amelyek két címben, "A védelmi politikai célkitűzésekre és a pénzügyi programozásra vonatkozó rendelkezések", illetve "A honvédelemre vonatkozó normatív rendelkezések" címmel, valamint egy mellékelt jelentésben található. A törvénynek az első címe nyolc cikkből áll, amelyek a fegyveres erők minisztériuma által irányított "védelmi" misszió költségvetésére, a fegyveres erők minisztériumának létszámára, valamint a külső és belső műveletekhez kapcsolódó többletköltségekre vonatkozó általános programozási célokat határozzák meg. A II. cím a humán erőforrással, a katonai állomány helyi választásokon való megválasztásával kibervédelemmel, a műveletekkel, a haderők együttműködésével és kiképzésével, a fegyverzeti joggal, az ingatlan- és pénzügyi kérdésekkel, a harcoló világgal és az egyszerűsítési intézkedésekkel kapcsolatos normatív rendelkezéseket tartalmaz. Ezek az intézkedések jogalkotási és szabályozási következményekkel járnak.

A 2030-as átfogó hadseregmodell kialakítása során a LPM olyan képességeket helyez a horizontra amelyek fejlesztése és eredményes beépítése kulcsfontosságú lehet a védelmi és biztonsági környezetben való válaszadásban. Ezek többek között a tájékoztatási és döntéshozatali rendszerek optimalizációját, a preventív védelmi képességfejlesztést, az offenzív és defenzív lépések összehangoltságát, a támogató képességek és technika modernizációját és szinten tartását körvonalazzák

A 2019-2025-ös LPM ezt az ambíciót két fő célkitűzésre bontja, amelyből négy további részletfeladat is következik:

- a fegyveres erők számára a feladatkörük hosszú távú teljesítéséhez szükséges feltételek biztosítása, így
 - a katonai hivatás feltételeinek javítása, jogállási kérdések rendezése;
 - a fegyveres erők műveleti képességeinek modernizálása;
- szembenézés a geostratégiai kihívásokkal:

- az öt stratégiai funkció (tudás és előrejelzés, megelőzés, elrettentés, védelem, beavatkozás) újbóli kiegyensúlyozása,
- az innováció előtérbe helyezése.

„A jelenlegi tervet aktualizálni szükséges akképpen, hogy e felülvizsgálatok közül az egyiket 2021 vége előtt végre kell hajtani. Az aktualizálás célja a pénzügyi pálya és a munkaerő 2025-ig tartó alakulásának konszolidálása. Ezek a frissítések lehetővé teszik annak ellenőrzését, hogy a jelenlegi törvényben (LPM) meghatározott célkitűzések, az elért eredmények és a kiutalt források összhangban vannak-e egymással. Ezek az aktualizálások lehetővé teszik a műveleti készenlét és a felszerelések műszaki rendelkezésre állásának javulásának ellenőrzését is, és éves célkitűzéseket határoznak meg ezeken a területeken. Az aktualizálások során figyelembe veszik a Franciaország által a NATO-csúcstalálkozókon tett kötelezettségvállalások hatását az operatív szerződésekre, a személyzetre és a felszerelésekre. A fegyveres erők által a nagyobb fegyverexport-szerződések támogatásához kapcsolódó, nem teljes mértékben fedezett többletköltségeket szintén figyelembe veszik a jelen program aktualizálásakor.”⁴³

A törvény fentiekben idézett, 7. cikke fontos rugalmasságot biztosít a tervezésnek ugyanis kimondja, hogy annak tartalmát szükséges esetén aktualizálni kell. A katonai eszközök meghatározásán túl a LPM lehetőséget nyújt a nemzet védelmi stratégiájának pontosítására és szükség esetén kiigazítására is, meghatározva a minisztérium rövid és középtávú főbb irányvonalait, valamint a fegyveres erők formáit és műveleti szerződéseit. Ez az oka annak, hogy az LPM-et általában megelőzi a nemzetek közötti kontextusra és a fenyegetések alakulására vonatkozó stratégiai megfontolás, mint például a 2017-es októberi védelmi és biztonsági stratégiai felülvizsgálat. Egy ilyen fordulópontra pedig 2021-re kötelezően előírnyoz. A Szenátus Külügyi, Védelmi és Fegyveres Erők Bizottsága szerint ezt a „frissítést” koronavírus világjárvány és a stratégiai kontextus alakulása még inkább szükségessé tette. A 2019-2025-ös LPM-nek más katonai tervezési törvényekhez hasonlóan jelentős feladata a fentiek szerint az anyagi mozgásterek normalizálása is, amiben a költségvetési fegyelem, az ambíciók és az állami hatalomgyakorlás egyéb forrásigényeivel való összhangnak egyaránt jelen kell lennie. Ez egyszerre jelenti a katonai eszközigények biztosítását, a védelmi minisztérium tisztán katonai elemeken túlmutató modernizációs lépéseit, de a polgári szereplők involválását is, a vállalatokkal, kis- és középvállalkozásokkal való partnerségi programokat stb. A törvény 2021-es évekre vonatkozó éves kiigazításai, amelyeket a Kormány a Szenátus számításai szerint 3,1 milliárd eurós keretösszegre terjesztett elő, elsősorban a következőkre vonatkoznak: új (Syracuse IV), digitális, hírszerzési és kibertechnológia, a jövőbeli új generációs repülőgép-hordozó nukleáris meghajtásáról szóló tanulmányok (PANG), a Leclerc harckocsi állandósítása, a repülőgépek támogatási tervének egy része, a fegyveres erők egészségügyi szolgálatát támogató miniszteri terv (SSA) és a katonai életszínvonal javítása a "Családi terv" programkeretében. A szenátusi jelentés szerint a LPM-ben nem előírányzott és a LPM céljainak elérése érdekében előírányzandó többletköltségek összesen 8,6 milliárd eurót tesznek ki.⁴⁴

⁴³ LOI no 2018-607 du 13 juillet 2018 relative à la programmation militaire pour les années 2019 à 2025 et portant diverses dispositions intéressant la défense. Article 7., a szerző fordítása.

⁴⁴ Actualisation de la loi de programmation militaire 2019-2025. Rapport d'information n° 697 (2020-2021) de MM. Christian CAMBON, Jean-Marc TODESCHINI, Pascal ALLIZARD, Mme Marie-Arlette CARLOTTI, M. Olivier CIGOLOTTI, Mmes Hélène CONWAY-MOURET, Michelle GRÉAUME, MM. Joël GUERRIAU, Cédric PERRIN, Yannick VAUGRENARD et Alain CAZABONNE, fait au nom de la commission des affaires étrangères, de la

A hadkötelezettséghez kapcsolódó sorkötelességet 1997-ben felfüggesztették, és habár az a nemzet védelme érdekében visszaállítható, a professzionális működésen és nemzetközi szerepvállalásokon nyugvó francia katonai elgondolások nem hívták életre ennek igényét az LPM-ben. Jó eséllyel ennek a társadalmi elfogadottsága csakúgy, mint Európa nagy részében – kétes eredményekre vezetne.

Az LPM irányainak a napjaink váratlan kihívásaiból eredő hatásai más szempontok mentén viszont egyértelműen kirajzolódnak. A 2022. évi költségvetési tervezet a védelmi költségvetésben 56,8 milliárd euróra növeli a kötelezettségvállalási engedélyeket és 49,6 milliárd euróra a kifizetési előirányzatokat.

A 2022. évi költségvetési tervezet a védelmi költségvetésben 56,8 milliárd euróra növeli a kötelezettségvállalási engedélyeket és 49,6 milliárd euróra a kifizetési előirányzatokat.⁴⁵ Az Országgyűlés Pénzügyi, Általános Gazdasági és Költségvetési Ellenőrző Bizottságának jelentése ugyanakkor azt nehezményezi, hogy a Kormány nem hajlandó aktualizálni az LPM-et, és hogy a Parlament és a Kormány közötti párbeszéd e kérdésben egyre nehezebbé válik. A Szenátus Külügyi, Védelmi és Fegyveres Erők Bizottságának jelentése szerint a koronavírus világjárvány (a GDP 8,2%-os csökkenése 2020-ban) és a változó geostratégiai kontextus még inkább szükségessé tette ezt a frissítést.

A jelentés kiemeli az LPM "strukturális gyengeségeit":

- csak az első öt év tervezésére (2019-2023) szavaztak;
- ezt követően az előirányzott elképzelések 97 milliárd euró (2024 és 2025) programozási bizonytalansággal járnak;
- az előirányzatok növekedési üteme nem kiegyensúlyozott (2022-ig évi +1,7 milliárd euró, 2023-2025 között évi +3 milliárd euró);
- 2022-ben az ukrajnai háborúval kapcsolatos sürgős kiadások (menekültek befogadása és az energiaárak emelkedése) finanszírozási lehetőségei pedig olyan kérdésekhez vezethetnek, amelyek számos aspektusból megválaszolatlanok.⁴⁶

Az LPM-ről leírtak azt mutatják meg, hogy a hosszútávú és időszakosan vizsgálat tárgyává váló, törvényi szinten biztosított tervezés alkalmas arra, hogy egy nagy, valójában stratégiai dokumentumot fogadhatson el a törvényhozó. A technikai fejlesztések, az eszközrendszer és az infrastruktúra, valamint a humán erőforrás kezelése nem csak koncepcionálisan, de pénzügyileg igazolva állít olyan irányvonalat, amely mentén a stratégiailag betervezett periódusban az államigazgatás feladat- és hatáskörrel rendelkező szereplői végig mehetnek. Azáltal, hogy a felülvizsgálati kötelezettséget részben előre meghatározott időpontokkal, részben az események vonatkozásában időszerűen megköti, valamint jelentések formájában azt elő is mozdítja a védelmi tárca részéről, egyfelől praktikus, aktuális és rezisztens és a tervezés tartamára nézve időtálló megoldást teremt, másrészt a fentiekben leírtak arra is rávilágítottak, hogy a végrehajtó és a törvényhozó hatalom közötti esetleges nehézségek és

défense et des forces armées, déposé le 16 juin 2021 Online: <http://www.senat.fr/rap/r20-697/r20-697.html> (Elérés dátuma: 2022. október 19.)

⁴⁵ Ennek kapcsán lásd: Rapport fait au nom de la Commission des Finances, de l'Économie générale et du Contrôle budgétaire sur le projet de loi de finances pour 2022 (n° 4482)

⁴⁶ La politique de défense au travers des lois de programmation militaire. Vie publique. 2022. május 11. Online: <https://www.vie-publique.fr/eclairage/269187-la-politique-de-defense-au-travers-des-lois-de-programmation-militaire> (Elérés dátuma: 2022. október 13.)

még inkább az elmúlt években tapasztalt, váratlan kihívások könnyűszerrel bénítják meg vagy éppen húzzák keresztül akár már csak a középtávú tervezés egyébként patikamérlegesen kiértelt elgondolásait.

Az LPM típusú megoldások megemléltendő gyengepontja az is, hogy mindig a védelmi és biztonsági stratégiai tervdokumentumok mentén képes haladni. Ez egyrészt azt jelenti, hogy az annak egyébként a törvényi szinthez mérten absztraktabb elgondolásait kell átültetnie, másrészt ez a feladat a stratégiai dokumentum kiadásának időpontjától eltávolodva egyre komolyabb kihívást és a célhoz kötöttség csorbításának vádját hozhatja magával. Ez utóbbi a szerzők meglátása szerint eleme lehet a Parlament és a Kormány fent említett konszenzuseresésének nehézségében.

A francia védelmi és biztonsági szabályozás egy olyan komplex rendszert jelent, amely az legmagasabb jogforrási, alkotmányos szinttől egészen a végrehajtási rendeletekig szövi át a döntéshozótól a végrehajtóig a feladatok összetett rendszerét. Ennek kulcsfontosságú és megkerülhetetlen része a stratégiai tervezés, legyen szó a geopolitikai körülmények felismeréséről és az ambíciók meghatározásáról, vagy a társadalmat, a gazdaságot és a védelmi és biztonsági szférát átszövő sokszor kiszámíthatatlanul változó kihívások kezeléséről. A francia alkotmányos keretekben a köztársasági elnök és a kormány közötti döntéshozatali mechanizmus, a törvényhozás ellensúlya egyaránt jelen van, emellett a különleges jogrendi rendelkezések – noha sok esetben a korábbi évtizedek némileg személyre szabott megoldásait tartalmazzák az elnöki jogkör gyakorlásban – az elmúlt években bizonyítottan funkcionáltak. Fontos ezzel összefüggésben azt is kiemelni, hogy a különleges jogrendi rendelkezések békeidei átültetésének az adott időpillanatban tapasztalható kritikái láthatóan csökkentették a különleges jogrendi állapot előidézésére alkalmas körülmények előfordulásának lehetőségét anélkül, hogy nemzetbiztonság érdekéhez mérten az emberi és alapjogok sérelme aránytalan lett volna.

Ezt a fajta alkalmazkodási képességet mutatta meg a fegyveres erők közreműködési lehetőségének törvényi megjelenítését a közrend, a közbiztonság fenntartásában, valamint a katasztrófavédelemben. A decentralizált közigazgatási rendszerhez való igazodás a Nemzeti Csendőrség feladatrendszerének diverzifikálásával igazolható.

A stratégiai szabályozás a katonai tervezési törvény kereteiben időszakosan előreirányozza a fő fejlesztési kérdéseket úgy, hogy a tervezés költségvetési aspektusait nem bagatelizálja el, továbbá a felülvizsgálati rendszer lehetővé teszi, hogy fókuszpont és az aktualitás követelménye ne távolodjon el egymástól.

Figyelemre méltó a védelmi rendszer ambícióinak a világűrre és a kibertérre kiterjedő szervezési újítása, ami túl azon, hogy a koordinációt és döntéshozatalt jelentő parancsnokságokat létrehozta és a szakértelmet biztosító állománnyal feltölti, hangsúlyt fektet azoknak az ágazatközi sajátosságokhoz igazodására, aminek a katonai és rendvédelmi szeleteken túl a nemzetbiztonsági szolgálatok rendszere is részét képezi.

5. ÖSSZEGRÉS

Ahogy az egyes országok részletes tárgyalása előtt már előre sejtettük, mindegyik esetében a honvédelmi ágazati szabályozást alapvetően határozza meg történelme, hagyományai. Szabályozásaik alapvonalait a polgári demokráciák fejlődése esetében tipikusnak vehető fő szabályok adják, amelyek a fegyveres erők irányítását, vezetését, alkalmazási kereteit,

feladatköreit, a katonák jogait és kötelességeit, vagy épp a hadkiegészítés szabályozását tekintve a hidegháborútól a múlt század kilencvenes éveinek "Pax Americana"-jáig teljesen meg is feleltek a gazdasági prosperitásra és a globalizáció előnyös vonásaira koncentráló társadalmaknak. Az ezredfordulótól a globális biztonságpolitikai helyzet folyamatosan romló tendenciákat mutatva - Afganisztán, Irak, destabilizálódó államok, szélsőséges ideológiák, a tömeges migráció, a technológia jelentőségének növekedésével annak sérülékenységéhez kapcsolódó problémák, a nagyhatalmi vetélkedést kísérő proxy-, hibrid-, és forró konfliktusok - állandó kihívásokat intéznek az államok és azok védelmi-biztonsági szabályozásával szemben. A rövid áttekintésből is jól láthatóan a korszerű és hatékony védelmi szabályozási rezsimeknek képesnek kell lenniük legalább a következő paramétereknek megfelelni:

- a védelmi szféra teljes képesség-spektrumán alkalmazhatónak, bevethetőnek kell lennie úgy belföldön, mint külföldön, az ehhez szükséges politikai döntéshozatali mechanizmusoknak a jogállami értékek garantálása mellett szűk időkeretekben kell megadnia a feladatvégrehajtók számára a szükséges felhatalmazásokat;
- a védelmi szabályozásnak fel kell készülnie az új hadviselési domainegekben való feladatok szabályozási hátterének biztosítására (úr, kibertér);
- a diszruptív és csúcstechnológiák (drónok, autonóm fegyverrendszerek, mesterséges intelligencia, stb.) rendszeresítéséhez nemzetközi jogi, szövetségi, EU-s és nemzeti szinten szükséges ezek jogi hátterének tisztázása;
- az ukrán-orosz konfliktust is figyelembe véve szakítani kell azzal a békeoptimizmussal, hogy olyan aránylag elhanyagolt témák, mint a gazdasági-anyagi szolgáltatás, a hadkiegészítés, a háttérvédelemhez kapcsolódó igazgatási jellegű jogintézmények már nem bírnak gyakorlati jelentőséggel;
- a védelmi és biztonsági tervezés mind a stratégiai dokumentumok kialakításakor, mind a jogalkotáskor magában kell, hogy rejtse a perspektivikusságot, fenntartva a kihívások változásának hirtelenségét, biztosítva az erre is kiterjedő rezilienciát;
- a szabályozásban a hagyományokra támaszkodás nem elegendő;
- a változó környezetre reagálás nem lehet időleges, a jogalkotás következetessége mellett legalább fontos innovációt és hatékonyságnövelést hozó intézményrendszeri reformokat eszközölni, ami csak akképpen lehetséges, hogy a hatáskörök hagyományos helyéhez és az „ágazati buborékhoz” ragaszkodást szellemiségében az államigazgatás maga mögött tudja hagyni és a szükséges kihívásokban koordinatív együttműködésben képes a feladatait ellátni;
- mindezek mellett nem szabad elfelejteni az alapvető készségek szinten tartását (lásd. pl. az osztrák "autark" katonai objektumok kialakításának programja), mivel az alapok nélkül semmit sem érnek a közvélemény figyelmét jobban megragadó speciális képességek.

James Holland angol történész rendszeresen több cikkében és könyvében a második világháború eseményei kapcsán felhívja a figyelmet⁴⁷ arra - a katonai vezetők által a kezdetektől ismert - alapvető hadviselési szabályra, hogy a háború legmagasabb perspektívája a stratégiai, melynek feladata jól definiált és reális politikai célok kitzúzése, a nagy léptékű stratégiai tervek elfogadása. A hadszíntér frontvonalain a taktikai szint jelentős, ami a

⁴⁷ Lásd pl.: <https://nationalinterest.org/blog/reboot/your-history-book-so-wrong-what-you-know-about-world-war-ii-wrong-163436>

felszerelés, kiképzettség, felkészültség próbája. Mindezek közé azonban beékelődik a hadműveleti szint, ami haderőszerzés, logisztika, az alapfeltételek folyamatos megteremtése és biztosítása a stratégiai szinten kitűzött célok harcászati megvalósításához. Párhuzamot vonva a jogi szabályozással, az alaptörvények stratégiai keretei közt, a gyakorlati kihívásoknak megfelelően akkor lehet az adott krízisben kidolgozott operatív vezetői utasítások és parancsok kiadásával a szövetséges és nemzeti érdekek érvényesítésére a fegyveres erőket alkalmazni, ha a középső törvényi-hadműveleti szint képes ennek kiszolgálására, a meglévő képességek és a készültség szintjének megtartására és fejlesztésére megfelelő háttér biztosításával.

Zárásként felhívánk a figyelmet Farkas Ádám gondolataira: „Véleményem szerint ugyanis a 21. század rendkívül változékony és összetett biztonsági környezetében nem tudjuk szavatolni a biztonságot a tőlünk telhető legjobb szinten, ha a korszerű képességekhez és eszközökhöz nem párosul korszerű szemlélet és szellemi – tudományos – háttér, szabályozás, szervezés, legfőképpen pedig stabil társadalmi legitimáció és együttműködés.”⁴⁸

Szándékunk szerint a fenti célokból a tanulmányban elemzett egyes országok szabályozási jellegzetességeinek felvillantásával a tágabb értelemben vett védelmi-biztonsági közeg szabályozásának szélesebb perspektívájú megértéséhez, illetve a jogi-szakmai horizont bővítéséhez kívántunk hozzájárulni.

⁴⁸ Farkas, A védelem és biztonság-szavatolás szabályozásának alapkérdései Magyarországon, 230. o.

Szakirodalmi források

- [1.] De Negri Laura: Németország, a többszintű válságkezelés iskolapéldája, in Nagy, Z., Horváth, A. (szerk.) A különleges jogrend és nemzeti szabályozási modelljei, 414–433. o. Budapest: Mádl Ferenc Összehasonlító Jogi Intézet. http://real.mtak.hu/133248/1/MFI-TK04-Kulonleges_jogrend_00_web_19_fejezet1.pdf
- [2.] Farkas Ádám: A kibertér műveleti képességek kialakításának és fejlesztésének egyes szabályozási és államszervezési alapvonalai, Jog Állam Politika, 2019/1. szám, 63–79. o.;
- [3.] Farkas Ádám – Sulyok Gábor: Az ENSZ Biztonsági Tanácsának lehetőségei és szerepe a terrorizmus elleni küzdelem és a hibrid konfliktusok kezelése terén, In: Farkas Ádám – Végh Károly (szerk.) Új típusú hadviselés a 21. század második évtizedében és azon túl. Intézményi és jogi kihívások, Budapest, Zrínyi Kiadó, 2020, 26–45. o.;
- [4.] Farkas Ádám – Resperger István: Az úgynevezett „hibrid hadviselés” kihívásainak kezelése és a nemzetközi jog mai korlátai, In: Farkas Ádám – Végh Károly (szerk.) Új típusú hadviselés a 21. század második évtizedében és azon túl. Intézményi és jogi kihívások, Budapest, Zrínyi Kiadó, 2020, 132–149. o.;
- [5.] Farkas Ádám: A védelem és biztonság-szavatolás szabályozásának alapkérdései Magyarországon, Magyar Katonai és Hadijogi Társaság, Budapest, 2022., 53. o.
- [6.] Hautzinger Zoltán: A migráció dinamikája és társadalmi hatásai, In: Gaál Gyula – Hautzinger Zoltán (szerk.): A XXI. század biztonsági kihívásai, Pécs, Magyar Hadtudományi Társaság Határőr Szakosztály Pécsi Szakcsoport, 2018, 297–300. o.;
- [7.] Kádár Pál: Gondolatok a védelmi-biztonsági szabályozás reformjának egyes kérdéseiről, Honvédségi Szemle, 2022/1. 3-19. o. <https://kiadvany.magyarhonvedseg.hu/index.php/honvszemle/article/view/672/662>
- [8.] Kelemen Roland – Németh Richárd: A kibertér fogalmának és jellemzőinek multidiszciplináris megközelítése, In: Farkas Ádám (szerk.): Védelmi alkotmányosság az új típusú biztonsági kihívások erőterében, Budapest, Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság, 2018, 147–169. o.;
- [9.] Kelemen Roland – Farkas Ádám: To the Margin of the Theory of a New Type of Warfare: Examining Certain Aspects of Cyber Warfare, In: Szabó Marcel – Gyeney Laura – Lános Petra Lea (szerk.): Hungarian Yearbook of International Law and European Law (2019), Den Haag, Eleven International Publishing, 2020, 203–226. o.;
- [10.] Kelemen Roland – Simon László: A kibertérben megjelenő fenyegetések és kihívások kezelésének egyes nemzetközi jogi problémái, In: Farkas Ádám – Végh Károly (szerk.) Új típusú hadviselés a 21. század második évtizedében és azon túl – intézményi és jogi kihívások, Budapest, Zrínyi Kiadó, 2020, 150–170. o.;
- [11.] Németh István: Az osztrák út, Grotius E-könyvtár 49. 2012. http://www.grotius.hu/doc/pub/EFNLUG/2012_47_nemeth_grotius_e-konyvtar_49.pdf
- [12.] Schmitt, Michael N.: Tallinn Manual 2.0 on the International Law Applicable to Cyber Operations, Cambridge, Cambridge University Press, 2017;
- [13.] Spitzer Jenő: A francia kibervédelmi és kiberbiztonsági rendszer egyes stratégiai aspektusai; Military and Intelligence Cyber Security Research Paper 2021/3
- [14.] Spitzer Jenő: A nemzetbiztonsági szolgálatok helye, szerepe Franciaország védelmi és biztonsági rendszerében Katonai Jogi és Hadijogi Szemle 2020/4. szám pp. 69-93. o.
- [15.] Spitzer Jenő: Önvédelem versus terrorizmus: Az erőszak tilalma és az önvédelem joga a nemzetközi jogban, különös tekintettel az Iszlám Állam elleni nemzetközi fellépés lehetőségeire, Budapest, Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság, 2019;
- [16.] Kormányhatáskörök és parlamenti ellenőrzés rendkívüli állapot esetére az Európai Unió tagországaiban, Képviselői Információs Szolgálat, Országgyűlés Hivatala, 2016., 4-5. o. https://www.parlament.hu/documents/10181/709209/8_Rendkivuli_allapot_kormanyjogkorok_EU.pdf/916ffa9d-7d86-48fa-a2a0-277da6190198 (letöltve: 2022.10.14.)